અનુક્રમણિકા.

વિષય	પૃષ્ઠ

લોકસ્વરૂપભાવના—ચૌદ રાજલોકનું સ્વરૂપ વિચારવું તે દશમી લોકસ્વરૂપભાવના.

બોધદુર્લભભાવના—સંસારમાં ભમતા આત્માને સમ્યગ્ જ્ઞાનની પ્રસાદી પ્રાપ્ત થવી દુર્લભ છે, વા સમ્યગ્ જ્ઞાન પામ્યો તો ચારિત્ર, સર્વ વિરતિ પરિણામરૂપ ધર્મ પામવો દુર્લભ છે. એમ ચિંતવવું તે અગિઆરમી બોધદુર્લભભાવના.

. ધર્મદુર્લભભાવના—ધર્મના ઉપદેશક તથા શુદ્ધ શાસ્ત્રના બોધક એવા ગુરૂ અને એવું શ્રવણ મળવું દુર્લભ છે, એમ ચિંતવવું તે બારમી ધર્મદુર્લભભાવના.

આ પુસ્તક એ વાસ્તવિક રીતે શ્રીમદ્ રાજ્યચંદ્ર પ્રણીત વનાબોધ, શ્રીમદ્ સદા સુખદાસજીકૃત દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા વગેરે વનાવિવેચક ગ્રંથોનું દોહન છે.

આ પુસ્તકમાં પ્રથમ શ્રીમદ્ રાજ્યચંદ્ર કે જેઓનામાં આત્મ-ાન, સમદર્શિતા, અપૂર્વવાણી તથા પરમશ્રુત આદિ પ્રભાવીક ણો હતા, તેમના તે ગુણો જન મંડળને આકર્ષકરૂપ હતા, મના હસ્તથી લખાયેલ દ્વાદશ અનુપ્રેક્ષામાંથી ત્રણ ભાવનાઓ ાપૂર્ણ સ્થિતિમાં મળી આવી તે પ્રસિદ્ધ કરી છે.

ત્યાર બાદ સોળ ભાવનાઓનું સ્વરૂપ મોરબી સ્કુલના હેડ-ાસ્તર વીરચંદ ગુલાબજી શુવ તેઓ તરફથી ભાવના સ્વરૂપ નામે ુસ્તક બહાર પડેલું, તે આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યું છે.

પાછળના ભાગમાં ધર્મનાં દશ અંગ પં. સદાસુખદાસજી

તરફથી હિંદી ભાષામાં લખાયેલ તેનો ગુજરાતી અનુવાદ માસ્ત કાશીભાઇ વહાલાભાઇએ કર્યો, તે આ પુસ્તકમાં દાખલ કર્યો છે

આ ભાવના સંગ્રહ નામનું પુસ્તક ભાવનાઓથી ભરપુ છે, તે વિવેક દ્રષ્ટિને વૈરાગ્ય, ઉપશમ, અને નીતિનો ઉચ્ચ પ્રકારનો બોધ આપી પરીણામે આત્મબોધ પ્રગટાવી પરમશાંતિ પમાડનાર છે. વીતરાગ પુરૂષો તરફ અને વીતરાગ પુરૂષોથ પ્રગટ થયેલ સ્યાદાદ્ જીનવાણીના ભક્તિ ભાવથી આ પુસ્તક પ્રગટ થવા પામ્યું છે.

વાંચક ભવ્ય જનોને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે, અજા ણપણાથી તથા દ્રષ્ટિદોષથી કોઇ ભૂલ રહેલ હોય તો તે સુધારી વાંચશો, અને જણાવવા કૃપા કરી તસ્દી લેશો. એજ વિનંતિ

પ્રસિદ્ધ કર્ત્તા.

॥ श्री वितरागायनमः ॥

શ્રીમદ્ રાજચંદ્રના હસ્તલીખીત દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા અપૂર્ણ સ્થિતિમાં મળી આવી તે પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ કરી છે.

આત્માને પરમહિતકારી એવી દ્વાદશાનુપ્રેક્ષા એટલે વૈરાગ્યાદિ ભાવ ભાવિત્ બાર ચિંતવનાઓનું સ્વરૂપ ચિંતવન કરૂં છું.

૧ અનિત્ય, ૨ અશરણ, ૩ સંસાર, ૪ એકત્વ, ૫ અન્યત્વ, ૬ અશુચિ, ૭ આશ્રવ, ૮ સંવર, ૯ નિર્જરા, ૧૦ લોક, ૧૧ બોધ દુર્લભ, ૧૨ ધર્મ. એ બાર ચિંતવનાઓનાં પ્રથમ નામ કહ્યાં. એના સ્વભાવને ભગવાન તિર્થંકરે ચિંતવન કરી સંસાર દેહભોગથી વિરક્ત થયા છે, તેથી આ ચિંતવનાએ વૈરાગ્યની માતા છે. સમસ્ત જીવોનું હિત કરવાવાળી છે. અનેક દુઃખોથી વ્યાપ્ત સંસારી જીવોને આ ચિતવનાઓ બહુ ઉત્તમ શરણ છે. દુઃખરૂપ અગ્નિથી તસાયમાન થયેલા જીવોને શીતલ પદ્મ વનની મધ્યના નિવાસ સમાન છે, પરમાર્થ માર્ગ દેખાડનારી છે. તત્વને નિર્ણય કરાવનારી છે સમ્યક્ત્વ ઉત્પન્ન કરનારી છે. અશુભ ધ્યાન નાશ કરનારી છે દ્વાદશ ચિંતવના સમાન આ જીવનું હિત કરનાર બીજું કંઈ નથી બાર અંગનું રહસ્ય છે, એટલા માટે આ બાર ચિંતવનાઓમાંથી ભાવ સહિત હવે અનિત્ય અનુપ્રેક્ષાનું ચિંતવન કરીએ છીએ

દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ, એ સમસ્ત જોતજોતામાં પાણીન
બિંદુની પેઠે અને આકળના પુંજની પેઠે વિણુશી જાય છે
જોતજોતામાં વિલાયમાન થઈ ચાલ્યા જાય છે. વળી આ બધ
રીદ્ધિ, સંપદા, પરિવાર, સ્વપ્ન સમાન છે. જેવી રીતે સ્વપ્નમ
જોયેલું પાછું નથી દેખાતું તેવી રીતે વિનાશ પામે છે. અ
જગતમાં ધન, યૌવન, જીવન, પરિવાર સમસ્ત ક્ષણભંગુર છે
એને સંસારી મિથ્યાદ્રષ્ટિ જીવ, પોતાનું સ્વરૂપ, પોતાનું હિ
જાણે છે. પોતાના સ્વરૂપની ઓળખાણ હોય તો પરને પોતાનુ
સ્વરૂપ કેમ માને? સમસ્ત ઇંદ્રિયજનીત સુખ જે દ્રષ્ટિગોચ
દેખાય છે, તે ઇંદ્ર ધનુષ્યના રંગની પેઠે જોતજોતાંમાં નાશ
થઈ જાય છે. યૌવનનું જોશ સંધ્યાકાળની લાલીની પેઠે ક્ષણ
ક્ષણમાં વિનાશ પામે છે, એટલા માટે આ મારૂં ગામ, આ
મારૂં રાજ્ય, આ મારૂં ઘર, આ મારૂં ધન, આ મારૂં કુટુંબ
એવા વિકલ્પ કરવા તેજ મહા મોહનો પ્રભાવ છે. જે જે
પદાર્થો આંખથી જોવામાં આવે છે, તે તે સમસ્ત નાશ
પામશે, એની દેખવા જાણવાવાળી ઇંદ્રિયો છે તે અવશ્ય નાશ
પામશે. તે માટે આત્માના હિત માટેજ ઉતાવળે ઉદ્યમ કરો
જેમ એક જહાજમાં અનેક દેશના અને અનેક જાતિના માણસે
ભેગા થઇ બેસે છે, પછી કીનારે જઇ નાના દેશ પ્રતિ ગમન કર
છે, તેમ કુળરૂપ જહાજમાં અનેક ગતિથી પ્રાણી ભેગા થા
વસે છે, પછી આયુષ્ય પુરૂ થયે પોતપોતાના કર્માનુસાર ચાર
ગતિમાં જઈ ઉત્પન્ન થાય છે, અને જે દેહથી, સ્ત્રી, પુત્ર, મિત્ર

જીનેંદ્રનો ધર્મ ગયા પછી મળવો અનંતકાળમાં દુર્લભ છે. જેમ નદીનો પ્રવાહ નિરંતર ચાલ્યો જાય છે, ફરી નહિ આવે, તેમ આયુષ્ય, કાયા, રૂપ, બળ, લાવણ્ય, ઇંદ્રિય શક્તિ ગયા પછી નહિ વધવાની. વળી જે આ પ્યારાં સ્ત્રી, પુત્રાદિક નજરે દેખાય છે તેનો સંયોગ નહિ રહેશે. સ્વપ્નના સંયોગ સમાન જાણી એના અર્થે અનીતિ પાપ છોડી, ઉતાવળો સંયમાદિક ધારણ કર. વળી તે ઇંદ્રજાલની પેઠે લોકોને ભ્રમ ઉપજાવનારૂં છે. આ સંસારમાં ધન, યૌવન, જીવન, સ્વજન, પરજનના સમાગમમાં જીવ આંધળો થઇ રહ્યો છે. તે ધન સંપદા ચક્રવર્તિઓને ત્યાં પણ સ્થિર નહિ રહી તો બીજા પુણ્ય હીનને ત્યાં કેમ સ્થિર રહેશે? વળી યૌવન, વૃદ્ધાવસ્થા નાશ થશે. જીવવું મરણ સહિત છે. સ્વજન પરજન વિયોગની સન્મુખ છે. કેમાં સ્થિર બુદ્ધિ કરો છો? એ દેહ છે તેને નિત્ય સ્નાન કરાવો છો, સુગંધ લગાડો છો, આભરણ વસ્ત્રાદિકથી ભૂષિત કરો છો, નાના પ્રકારના ભોજન કરાવો છો, વારંવાર એનાજ દાસપણામા કાળ વ્યતિત કરો છો. શય્યા, આસન, કામભોગ, નિદ્રા, શીતલ, ઉષ્ણ અનેક ઉપચારોથી એને પુષ્ટ કરો છો. વળી એના રાગથી એવા અંધ થઈ ગયા છો કે જે ભક્ષ, અભક્ષ, યોગ્ય, અયોગ્ય, ન્યાય, અન્યાયના વિચાર રહીત થઈ આત્મ ધર્મ બગાડવો, યશનો વિનાશ કરવો, મરણ પામવું, નર્કે જવું, નિગોદને વિષે વાસ કરવો. "સમસ્ત નથી ગણતો" તેવી રીતે એ શરીર જળથી ભરેલા કાચા ઘડાની પેઠે

જલદી વિનાશ થશે. આ દેહનો ઉપકાર કૃતઘ્નના ઉપકારની પેઠે વિપરીત ફળશે. જેમ સર્પને દુધ સાકરનું પાન કરાવવું તેમ પોતાને મહા દુઃખ, રોગ, કલેશ, દુર્ધ્યાન, અસંયમ, કુમરણ, નર્કમાં પડવું, એના કારણ નિશ્ચયપૂર્વક જાણો. આ શરીરને જેમ જેમ વિષયાદિકથી પુષ્ટ કરશો તેમ તેમ આત્માને નાશ કરવામાં સમર્થ થશે. એક દિવસ ખોરાક નહિ આપશો તો બહુ દુઃખ દેશે. જે જે શરીરમા રાગી થયા છે, તે તે સંસારમાં નાશ થઈ, આત્મકાર્ય બગાડી અનંતાનંત કાળ નર્ક, નિગોદમાં ભમે છે, અને જેણે આ શરીરને તપસંયમમા લગાડી કૃશ કર્યું તેઓએ પોતાનું હિત કર્યું છે અને આ ઇંદ્રિયો છે, તે જેમ વિષયોને ભોગવે છે તેમ તૃષ્ણા વધારે છે; જેમ અગ્નિ બળતણથી તૃપ્ત થતી નથી, તેમ તેમ ઇંદ્રિયો વિષયોથી તૃપ્ત થતી નથી. એક એક ઇંદ્રિયની વિષયની વાંછના કરી મોટા મોટા ચક્રવર્તિ રાજા ભ્રષ્ટ થઈ નરક જઈ પહોંચ્યા છે, તો બીજાનું તે શું કહેવું? એ ઇંદ્રિયોને દુઃખદાઈ પરાધીન કરવાવાળી, નરકમાં પહોંચાડનારી જાણી ઇંદ્રિયોના રાગ છોડી, તેને વશ કરો.

સંસારમા જેટલા નિંદ્ય કર્મ કરીએ છીએ તે તે સમસ્ત ઇંદ્રિયોને આધીન થઈ કરીએ છીએ માટે ઇંદ્રિયરૂપ સર્પના વિષથી આત્માની રક્ષા કરો, વળી આ લક્ષ્મી છે તે ક્ષણભંગુર છે, આ લક્ષ્મી કુલીનના નથી રમતી. ધીરના, શૂરના, પંડિતનાં, મુર્ખના, રૂપવાનના, કુરૂપના, પરાક્રમીમાં, કાયરના, ધર્માત્માનાં, અધર્મીના, પાપીના, દાનીના, કૃપણના ક્યાંય નથી રમતી, એ

તો પૂર્વ જન્મમાં પુણ્ય કરેલ હોય તેની દાસી છે. કુપ
દાનાદિક કુતપ કરી ઉત્પન્ન થયેલ જીવને ખોટા ભોગમાં, કુમાર્ગે
મદમાં લગાડી દુર્ગતિમાં પહોંચાડનારી છે. આ પંચમકાળ
મધ્યમાં તો કુપાત્ર દાન કરી કુતપસ્યા કરી લક્ષ્મી ઉપ
છે, તે બુદ્ધિને બગાડી મહા દુઃખથી ઉપજે છે, મહા દુઃખ
ભોગવે છે, પાપમાં લગાડે અને દાન ભોગમાં ખર્ચ્યા વિ
મરણ થયે આર્ત ધ્યાનથી છોડી તિર્યંચ ગતિમાં ઉપજે
એથી લક્ષ્મીને તૃષ્ણા વધારવાવાળી, મદ ઉપજાવવાવાળી જાણ
દુઃખિત, દરિદ્રિના ઉપકારમાં, ધર્મના વધારવાવાળા ધર્મ સ્થાનકોમ
વિદ્યા આપવામાં, વિતરાગ સિદ્ધાંત લખાવવામાં લગાડી સફ
કરો ન્યાયના પ્રમાણિક ભોગમાં જૈન ધર્મ ન મવડે તેમ લગાડો
આ લક્ષ્મી જલતરંગવત્ અસ્થિર છે અત્યન્ત દાન ઉપકા
કરી લ્યો પરલોકમાં સાથે આવશે નહિ અચાનક મરી નરક
જશો જે નિરંતર લક્ષ્મીનો સંચય કરે છે, દાન ભોગમાં વા
શકતા નથી, તે પોતે પોતાને ઠગે છે એટલા મહા પાપનો
આરંભ કરી લક્ષ્મીનો સંગ્રહ કરી મહા મુશ્કેલીથી ઉપાર્જન કરી
છે, તેને બીજાના રક્ષણ અર્થે, વળી અન્ય દેશના વ્યાપારાદિથી
વધારવા માટે તેને સ્થાપન કરી [illegible] જમીનમાં [illegible]
મેલી અને રાત દિવસ એનું જ [illegible] દુર્ધ્યાનથી
મરણ કરી દુર્ગતિ [illegible] છે [illegible]
પણ અને [illegible] જમીનમાં [illegible] લક્ષ્મીને
પડી [illegible] જેમ [illegible] પડી રહે છે તેમ

ગ્રહણ નથી કરતા તેને ધન્ય છે. વળી ગ્રહણ કરીને સં છોડી ક્ષણ માત્રમાં ત્યાગી દીધી છે તેને ધન્ય છે. વિશેષ લખીએ ? તે ધન યોવન, જીવન, કુટુંબના સંગને પાણીનાં થી સમાન અનિત્ય જાણી, આત્મહિતરૂપ કાર્યમાં પ્રવર્તન કરો. સ સારના જેટલા જેટલા સંબંધ છે તેટલા તેટલા બધા વિનાશીક

એવી અનિત્ય વિચારણા વિચારો, અને જે પુત્ર, પૌત્ર સ્ત્રી, કુટુંબાદિક કોઇ પરલોક સાથે ગયા નથી, અને જશે નહિ પોતાનાં ઉપાર્જન કરેલ પુણ્યપાપાદિક કર્મ સાથે આવશે, અ આ જાતિ કુળરૂપાદિક તથા નગરાદિકનો સંબંધ દેહની સાથે વિનાશ થશે. તે અનિત્ય ચિંતવના ક્ષણ માત્ર પણ વિસ્મરણ ન થાય, જેથી પરથી મમત્વ છુટી આત્મકાર્યમાં પ્રવૃત્તિ થાય એવી અનિત્ય ભાવનાનું વર્ણન કર્યું. ॥ ૧ ॥

હવે અશરણ અનુપ્રેક્ષા ચિંતવવીએ છીએ.

આ સંસારમાં કોઈ દેવ, દાનવ, ઇંદ્ર, મનુષ્ય એવા નથી કે જેના ઉપર યમરાજાની ફાંસી નથી પડી. મૃત્યુને વશ થતાં કોઈ આશરો નથી. આયુષ્ય પૂર્ણ થવાના કાળમાં ઇંદ્રનું પતન ક્ષણ માત્રમાં થાય છે. જેના અસંખ્યાત દેવ આજ્ઞાકારી સેવક છે, અને હજારો રિદ્ધિવાળા અને સ્વર્ગમાં અસખ્યાતકાળથી નિવાસ છે, વળી રોગાદિક ક્ષુધા તૃષાદિક ઉપદ્રવરહિત શરીર છે અને અસંખ્યાત બળ પરાક્રમના ધારક છે. આવા ઇંદ્રનું પતન થઈ જાય તોપણ અન્ય કોઈ શરણ નથી. જેમ ઉજડ વનમાં વાઘે ગ્રહણ કરેલ હરણના બચ્ચાની કોઇ રક્ષા કરવાને

સમર્થ નથી તેમ મૃત્યુથી પ્રાણીની રક્ષા કરવાને સમર્થ નથી. આ સંસારમાં પૂર્વે અનંતાનંત પુરૂષ પ્રલયને પ્રાપ્ત થયા છે, કોઈ શરણ છે? કોઈ એવાં ઔષધ, મંત્ર, યંત્ર અથવા દેવદાનવાદિક નથી, જે એક ક્ષણ માત્ર કાળરક્ષા કરે. જો કોઈ દેવદેવી, વૈદ, મંત્ર તંત્રાદિક એક મનુષ્યની મરણથી રક્ષા કરે તો મનુષ્ય અક્ષય થઈ જાત, માટે મિથ્યા બુદ્ધિને છોડી અશરણ અનુપ્રેક્ષા ચિંતવો. મૂઢ લોક એવા વિચાર કરે છે કે જે મારા હિતનો ઈલાજ ન થયો. ઔષધ ન આપ્યું. દેવતાનું શરણ ન લીધું. ઉપાય કર્યો વિના મરી ગયો, એવો પોતાના સ્વજનનો શોક કરે છે અને પોતાનો શોચ નથી કરતો કે હું જમની દાઢમાં વચ્ચે બેઠો છું. જે કાળને કરોડો ઉપાયથી પણ ઇંદ્ર જેવા પણ ન રોકી શક્યા, તેને બાપડું માણસજાત તે શું રોકશે? જેમ બીજાનું મરણ થતાં જોઇએ છીએ તેમ મારૂં પણ અવશ્ય થશે.

જેમ બીજા જીવોને સ્ત્રી, પુત્રાદિકનો વિયોગ દેખીએ છીએ તેમ મારે પણ વિયોગમાં કોઈ શરણ નથી. વળી અશુભકર્મની ઉદીર્ણા થયા છતાં બુદ્ધિ નાશ થાય છે, પ્રબળ કર્મના ઉદય થતાં એકે ઉપાય કામ નથી આવતો. અમૃત વિષ થઈ પરિણમે છે, તણખલું પણ શસ્ત્ર થઈ પરિણમે છે, પોતાના વહાલા મિત્ર વૈરી થઈ પરિણમે છે, અશુભના પ્રબળ ઉદયના વશથી બુદ્ધિ વિપરીત થઈ પોતે પોતાનોજ ઘાત કરે છે. અને જ્યારે શુભ કર્મનો ઉદય થાય છે, ત્યારે મુર્ખને પણ બુદ્ધિ ઉપજે છે. કર્યા વિના

ળમાં, વનમાં, સમુદ્રમાં, પહાડમાં, ગઢમાં અને ઘરમાં, શય્યામાં
કુટુંબમાં, રાજાદિક, સામંતોની વચમાં, શસ્ત્રોથી રક્ષા કરતાં
છતાં ક્યાંય પણ નથી છોડતો. આ લોકમાં એવા સ્થાન છે કે
જેમાં સૂર્ય, ચંદ્રમાના ઉદ્યોત તથા પવન તથા વૈક્રિયક રિદ્ધિ-
વાળાં જઈ શક્તાં નથી, પરંતુ કર્મનો ઉદય તો સર્વત્ર જાય
છે. પ્રબળ કર્મના ઉદય થતાં, વિદ્યા, મંત્ર, બળ, ઔષધી,
પરાક્રમ, વહાલા મિત્ર, સામંત, હાથી, ઘોડા, રથ, પાયદળ,
ગઢ, શસ્ત્રઉપાય, સામ, દામ, દંડ, ભેદાદિક બધાં ઉપાય શરણ
નથી. જેમ ઉદય થતા સૂર્યને કોણ રોકે તેમ કર્મના ઉદયને
ન રોકી શકાય એવા જાણી સમતા ભાવનું શરણ ગ્રહણ કરો,
તો શુભ કર્મની નિર્જરા થાય. આગળ નવો બંધ નથી થતો,
રોગ, વિયોગ, દરિદ્ર મરણાદિકનો ભય છોડી પરમ ધૈર્ય ગ્રહણ
કરો. એ પોતાનો વિતરાગ ભાવ, સંતોષભાવ, પરમ સમતા,
ભાવ એજ શરણ છે બીજું શરણ નથી. આ જીવન ઉત્તમ
ક્ષમાદિક ભાવ પોતેજ છે.

ક્રોધાદિક ભાવ આ લોક પરલોકમાં આ જીવના ઘાતક છે.
આ જીવને કષાયની મંદતા આ લોકમાં હજારો વિઘ્નની નાશ
કરનારી પરમ શરણ રૂપ છે. અને પરલોકમાં નર્ક, તિર્યંચ ગતિથી
રક્ષા કરે છે. મંદ કષાયિકનું દેવલોકમાં તથા ઉત્તમ મનુષ્ય
જાતિમાં ઉપજવું થાય છે. અને જે પૂર્વકર્મના ઉદયમાં આર્ત્ત,
રૌદ્ર પરિણામ કરશો તો ઉદીર્ણાને પ્રાપ્ત થયાં, તે રોકવા કોઈ
સમર્થ નથી. કેવળ દુર્ગતિનાં કારણ નવાં કર્મ વધારે વધશે.

નારકીનાં ઉત્પત્તિનાં સ્થાન છે તે નાનાં મ્હોડાવાળા અને ઉંધે માથે છે. તેમાં નારકી ઉપજી નીચે માથું અને ઉપર પગથી આવી વજ્રમિનય પૃથ્વીમાં પડી. જેમ ઉપરથી પડી દડી પાછી ઉછળે છે તેમ (નારકી) પૃથ્વીપર પડી ઉછળતાં લોટતાં ફરે છે. કેવી છે નર્કની ભૂમિ ? અસંખ્યાત વીંછીના સ્પર્શને લીધે ઉપજી વેદનાથી અસંખ્યાત ગુણી અધિક વેદના કરવાવાળી છે.

ટીપ—ઉપર પ્રમાણે અપૂર્ણ નિશાનિમા મળી આવી તે અત્રે આપી છે.

ભાવના સ્વરૂપ.

૧ અનિત્યભાવના.

ઉપજાતિ.

વિદ્યુત લક્ષ્મી પ્રભુતા પતંગ,
આયુષ્ય તે તો જળના તરંગ;
પુરંદરી ચાપ અનંગ રંગ,
શું રાચિયે ત્યાં ક્ષણનો પ્રસંગ.

શ્રીમદ્રાજચંદ્ર.

જ્ઞાની પુરૂષો—લક્ષ્મી વગેરે વિષયોને વીજળી જેવાં કહે છે. અધિકારને પતંગના રંગ જેવા કહે છે. આયુષ્યને પાણીનાં મોજાં જેવું કહે છે. કામવિકારને ઇંદ્રધનુષ્યના જેવા કહે છે. જેથી તે અપવાનાં રાચવાયોગ્ય ઠેકાણાં નથી એમ જે કહે છે તે કેવળ સત્ય છે.

અનાદિકાળથી જીવ નિગોદમાં વસે છે, એક નિગોદ શરીરમાં સિદ્ધથી અનંતગુણા જીવ છે, તે બધાની પોતપોતાના કાર્મણ દેહ સંયુક્ત અવગાહના એક દેહમાં છે. એવી રીતે સૂક્ષ્મબાદર નિગોદ જીવના દેહથી તથા પૃથ્વીકાયાદિ પાંચ સ્થાવરથી સમસ્ત લોક ઉપર નીચે આંતરરહિત ભરેલ છે. નિગોદ તથા પાંચ સ્થાવરમાંથી ત્રસપણું પામવું દુર્લભ છે. પુણ્યની અધિકાઈ પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ત્રસપણું પામે. તેમાં વિકલત્રય (બે-

મોહ પામી પારધીથી નાશ પામે છે. હસ્તિ સ્પર્શ ઇંદ્રિ-
વિષયથી મોહ પામી સપડાય છે. ભ્રમર કમળના વાસથી
ત થઈ કમળમાં સપડાઈ નાશ પામે છે. એમ એકેક
ના વિષયથી મોહ પામી પ્રાણીઓ નાશ પામે છે, તો
પ્રાણી જે પાંચે ઇંદ્રિયોના વિષયમાં આશક્ત છે તે નાશ
ન પામે? અવશ્ય નાશ પામે. જેમ, અગ્નિ-ઘી, લાકડાં
: હોમવાથી શાન્ત થતી નથી, પણ ઉલટી વધતી જાય
તેમ ઇંદ્રિયો નાના પ્રકારના વિષયો સેવવાથી વધારે પ્રદી-
ા થતી જાય છે. તેમના સેવનથી મોટા મોટા ચક્રવર્તિઓ
ઘોર નરકમાં પડયા છે, તો અન્ય પામર જીવોની શી દશા?
ઇંદ્રિયોના વિષયસુખને દુ:ખદાયી જાણી તેમને વશ કરો.
વિષય સેવવામાં જે સુખની ઇચ્છા કરો છો તે જીવવાને
ઝેર પીવા બરોબર છે. શિતળતાને અર્થે અગ્નિમાં પ્રવેશ
ા સમાન છે. નિષ્ટ ભોજનને અર્થે ઝેરનું સીંચન કર્યા સમાન
ઝેર પીવાથી જીવી શકાય નહિ, પણ મોતજ થાય છે.
ઘમાં પ્રવેશ કરવાથી શિતળતા થતી નથી, પણ ઉલટી બળ-
વધે છે, તેમ વિષયનું સેવન કરવાથી અનંત સંસાર પરિ-
ણ વધે છે.

આ શરીર નિરંતર રોગે કરી વ્યાપ્ત છે. જીવિતવ્ય મરણે
વ્યાપ્ત છે. ઇંદ્રિય-બળાદિ વિનાશીક છે. સમસ્ત વિષયો
ત્માના સ્વરૂપને ભૂલાવવાવાળા છે. એમાં રાચવાથી ત્રણે લોકનો
શ થયો છે, થાય છે, અને થશે. એવી રીતે આ દેહ, અને

તેને સંબંધે રહેલાં જુવાની રૂપ-બળાદિ, અનિત્ય અ
નંત જાણો.

જેવી રીતે એક વહાણમાં ઘણા દેશના અને ઘણ
લોકો બેઠા હોય છે. તે વહાણ જ્યારે કિનારે પહોંચે છે
સૌ કાંઠે ઉતરી પોતપોતાને ઠેકાણે ચાલ્યા જાય છે; તે
કુળરૂપી વહાણમાં જુદી જુદી ગતિમાંથી આવી જીવો ઉત્પ
છે. પછી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે સૌ પોતપોતાના બાંધેલા કર્મ
જુદી જુદી ગતિમાં જાય છે.

જે દેહથી પિતા, બાંધવ, પુત્ર, મિત્ર, માતા આ
આદિનો સંબંધ થાય છે તેથી તેનાપર રાગ કરે
પણ તેજ પિતાદિ દેહની સ્થિતિ પૂરી થયે તેને બાળી
કરી નાખે છે; અથવા તો માટીમાં દાટી દે છે; અ
તો બીજા જીવો તેનો ભક્ષ કરી જાય છે, તેથી વિ
થઈ જાય છે, અને એકેક પરમાણુ જમીન આકાશના
નંત વિભાગમાં વિખરાઈ જાય છે. તે પાછા કોણ
ક્યારે મળશે ? આ રીતે તેમનો સંબંધ ફરી પ્રાપ્ત
નથી. વળી પિતા, માતા, ભ્રાતા, પુત્ર, સ્વામી અને સેવ
દિની સાથે રહી સુખેથી જીવો છો તે સઘળો કુટુંબ પ
વાર શરદ ઋતુનાં વાદળાની માફક વિખરાઈ જનારો છે.
સંબંધ અવારનવાર દેખાય છે. વળી તેમની સાથે રહેવું તે
જેમ, ગ્રીષ્મ ઋતુમાં ચાર માર્ગની વચ્ચે આવેલા વૃક્ષની છાયાત
અનેક દેશના પંથીજનો આવી, બેસી, વિશ્રામ લઈ પોતપોતા

તેઓ બિચારા સમજતા નથી કે તેનો જે લક્ષ્મીને માટે સતત પ્રયાસ છે, તેજ લક્ષ્મી ક્ષણભંગુર છે.

લક્ષ્મી અનિત્ય અને ક્ષણભંગુર છે. તે કુલીનમાં, પંડિતમાં, મૂર્ખમાં, સુરૂપમાં, કુરૂપમાં, પરાક્રમીમાં, ક્ર અધર્મીમાં, ધર્માત્મામાં, કે દાતારમાં ક્યાંય રહેતી નથી પૂર્વભવમાં પુણ્ય કરેલ હોય છે તેની પાસે રહે છે. કુપાત્રે દાનાદિમાં, કુતપ કરી ઉપજેલા જીવોના ખોટા બે કુમાર્ગમાં કે મદ્યપાનાદિમાં વપરાય તો દુર્ગતિએ પહોંચા લક્ષ્મી, બુદ્ધિને બગાડનારી છે. તેના વિયોગથી જગતના અચેતન જેવા થઇ જાય છે. તે અનેક જીવોને દુર્ગતીએ ગ લઇ જાય છે. જો તે દાન ભોગ વિના તજવી પડે છે આર્તધ્યાન થાય છે. તેથી તિર્યંચગતિ ઉપજે છે.

વળી જે લક્ષ્મીદ્વારાએ રાજ્ય, ગામ, ગિરાસ, જમીન, હવેલી અને મકાન અર્થે અસત્ય, કુડકપટ, છળપ્રપંચ કરવ આવે છે, ભોળા લોકોને ઠગવામાં આવે છે, જોરાવર બની ગળને મારવામાં આવે છે, તે લક્ષ્મી, અને તેથી ઉત્પન્ન ર પરિગ્રહના સઘળા સંબંધો જલદીથી નાશ પામવા યોગ્ય પરિગ્રહના સ્વામીપણાનું અભિમાન કરતાં કરતાં અનેક જી ચાલ્યા ગયા, અનેક ચાલ્યા જતા પ્રત્યક્ષ દેખીએ છીએ, અ અનેક ચાલ્યા જતાં જોઇશું. એવું વિચારી તેની મમતા તૂ હે ભવ્યો ! ! તમારા આત્માનું કલ્યાણ કરો. કલ્યાણ કરે કદાપિ તમારી પાસે પૂર્વે કરેલા કર્મના ઉદયથી લક્ષ્મી હો

ક્ષણ ક્ષણ તનુ જીવી, વીજ આકાર જેવી;
સુજન તરૂણ મૈત્રી, સ્વપ્ન જેવી ગણેવી;
અહં મમ મમતાએ, મૂકતા કાંઈ માથે,
અથિર અરથ જાણી, એણુમ્ ટોણુ રાચે.
ધરણી તરૂ ગિરીંદા, દેખીએ ભાવ જેઇ,
સુર મનુષ્ય પરે તે, બંધુરા ભાવ તેઈ;
ઈમ હૃદય વિમાસી, કારમી દેહ છાયા,
તજીય ભરત રાયા, ચિત્ત યોગે લગાયા. ૨

(શ્રી કેશરવિમળ)

---

૨. અશરણભાવના.

ઉપજાતિ.

સર્વજ્ઞનો ધર્મ સુશર્ણ જાણી,
આરાધ્ય આરાધ્ય પ્રભાવ આણી;
અનાથ એકાંત સનાથ થાશે.
એના વિના કોઈ ન બાંહ્ય સ્હાશે.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

સર્વજ્ઞ જીનેશ્વર દેવે નિસ્પૃહતાથી બોધેલો ધર્મ ઉત્તમ શરણરૂપ જાણીને મન, વચન અને કાયાના પ્રભાવવડે હે ચેતન! તેને તું આરાધ્ય! આરાધ્ય!! તું કેવળ અનાથરૂપ છે તે સનાથ

થઇશ. એના વિના ભવાટવી ભ્રમણમાં તારી બાંહ્ય કોઈ સ નાર નથી. જે આત્માઓ સંસારનાં માયિકસુખને કે અવ નને શરણરૂપ માને છે, તે અધોગતિ પામે છે. તેમજ સં અનાથ રહે છે.

ત્રણ લોકમાં દેવ, દાનવ, ઇંદ્ર કે મનુષ્યો પૈકી કોઈ એ નથી કે જેનાપર કાળની ફાંસી નથી પડી. આયુષ્ય પૂર્ણ થ સૌ કાળને આધીન છે. અનેક પ્રકારની રિદ્ધિ સિદ્ધિનો ધણી અસંખ્યાતકાળ દેવલોકમાં વસનારો, ક્ષુધા તૃષાદિ ઉપદ્રવ રહિ શરીરવાળો, અસંખ્યાત બળ પરાક્રમનો ધણી જેની સેવામ અસંખ્યાત દેવતાઓ હાજર હોય છે, તેવા દેવેંદ્રનું આયુષ પૂરૂં થયે દેવલોકથી એક પળમાં પડવું થાય છે, તો અન્ય પામર જીવોનું શું કહીએ? આયુષ્ય પુરૂં થયા પછી એ ક્ષણવારમાં પણ કોઈ રાખવાને સમર્થ નથી. જેમકે—

जहेहसीहोवमियंगहाय, मच्चूनरंणेइहुअंतकाले ।
नतस्समायावपियाव्भाया, कालंमितंमिऽसहराभवंति ॥

(વૈરાગ્યસતક.)

ભાવાર્થ—જેવી રીતે નિર્જન વયમા મૃગનાં બચ્ચાંને જ્યારે સિંહ પકડી જાય છે, ત્યારે તેને રાખવાને કોઈ સમર્થ થતું નથી. તેવી રીતે મોત આવીને જ્યારે માણસને લઈ જાય છે, ત્યારે પાસે બેઠેલા માતા, પિતા, ભાઈ, પુત્ર, સ્ત્રી, મિત્રાદિમાંથી કોઈ પણ તેને રાખવાને સમર્થ થતું નથી. ઉક્ત દેવેંદ્રના અસંખ્યાત બળ પરાક્રમના ધણી અંગરક્ષક દેવતાઓ દેવેંદ્રને રાખ

બાંધ્યો હોય છે, તેવો ઉદય આવે છે. તેમાં કોઇનો પણ ો નથી. તેને સમપરિણામે શાન્તિથી વેદો, તેથી પૂર્વ કર્મ નિર્જરા થશે; અને નવીન બંધ થતો અટકશે.

આ જીવનો ઉત્તમ ક્ષમાદિ દશ યતિધર્મ પોતાનું શરણ છે. કષાયની મંદતા દુર્ગતિથી મૂકાવનારી છે. સમ્યગ્જ્ઞાન, સ મ્યગ્દર્શન, સમ્યક્ચારિત્ર, સમ્યક્તપ, તથા સંયમરૂપ ધ એજ શરણરૂપ છે. વ્યવહારમાં ચાર શરણ છે. ૧ અર્હત શરણ, ૨ સિદ્ધનું શરણ, ૩ વીતરાગ સાધુનું શરણ, ૪ સર્વ વીતરાગ ભાષીત ધર્મનું શરણ. એના શરણ વિના આત્મા ઉ જ્વલપણાને પામે નહિ. પણ નિશ્ચયથી પોતાને પોતાના આ ત્માનું શરણ છે, એમ નિ:સંદેહ જાણો.

માલિની છંદ.

પરમ પુરૂષ જેવા, સંહર્યા જે કૃતાંતે,
અવર શરણ કેનું, લીજિયે તેહ અંતે;
પ્રિય સુહૃદ કુટુંબી, પાસ બેઠા જે કોઇ,
મરણ સમય રાખે, જીવને તે ન કોઇ. ૧
સુરગણ નર કોડી, જે કરે ખાસ સેવા,
મરણ ભય ન છૂટ્યા, તે સુરેંદ્રાદિ દેવા;
જગત જન હરંતા, એમ જાણી અનાથી,
નર અધિક વિછૂટ્યો, જેહ સંસારમાંથી. ૨

(શ્રી કેશરવિમલ).

૩. સંસારભાવના.

નિવૃત્તિ બોધ.

અનંત સૌખ્ય નામ દુઃખ ત્યાં રહી ન મિત્રતા !
અનંત દુઃખ નામ સૌખ્ય પ્રેમ ત્યાં વિચિત્રતા !
ઉઘાડ ન્યાય નેત્રને નિહાળરે ! નિહાળ તું,
નિવૃત્તિ શિઘ્રમેવ ધારી તે પ્રવૃત્તિ બાળ તું.

શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર.

વિશેષાર્થ-જેના એકાન્ત અને અનન્ત સુખના તરંગ ઉછળે તેવા શીલ-જ્ઞાનને માત્ર નામના દુઃખથી કંટાળી જઈને, ...રૂપે ન માનતાં, તેમાં અભાવ કરે છે; અને કેવળ અનન્ત ...ખમય એવા જે સંસારમાં નામમાત્ર સુખ, તેમાં તારો પરિ-...ર્ણ પ્રેમ છે એ કેવી વિચિત્રતા છે? અહો ચેતન! હવે તું ...રા ન્યાયરૂપી નેત્રને ઉઘાડીને નિહાળ. રે! નિહાળ!!! ...હાળીને શીઘ્રમેવ નિવૃત્તિ એટલે મહા વૈરાગ્યને ધારણ કર; ...ને મિથ્યા કામભોગની પ્રવૃત્તિને બાળી દે!

આ સંસારમાં અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વના ઉદયથી અચે-...ન જેવા થયેલો જીવ, સર્વજ્ઞ, વિતરાગ-જીનેંદ્રના પ્રરૂપણ ...રેલા સત્યાર્થધર્મને પામ્યો નહિ, તેથી ચાર ગતિમાં પરિભ્ર-...મણ કરે છે. કર્મરૂપ દ્રઢબંધને કરી પરાધીન થયેલા ત્રસ સ્થા-...વરપણામાં નિરંતર ઘોર દુઃખ ભોગવતાં વારંવાર જન્મ-મરણ ...રે છે. જે જે કર્મનો ઉદય આવી શાતા અશાતારૂપ રસ આપે

છે. તેમાં અજ્ઞાની જીવ પોતાપણું માની, નવીન કર્મનો બંધ કરે છે; જે બંધનથી સમસ્ત દુઃખને અનંતવાર ભોગવતાં ભોગવતાં અનંતકાળ વ્યતીત થયો; એમ આ સંસારમાં આ જીવે અનંત પરાવર્તન કરેલા છે.

न सा जाइ न सा जोणी,
न तं ठाणं न तं कुलं;
न जाया न मुआ जत्थ,
सव्वे जीवा अणंतसो.
तं किंपि नत्थि ठाणं,
लोए वालग्ग कोडि मित्तंपि;
जत्थ न जीवा बहुसा,
सुह दुःख परंपरा पत्ता

: પર્યાયના જઘન્યથી માંડી ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય સુધી સર્વ
યુષ્ય ધારણ કરેલ છે, અને અનંત દુઃખ સુખ પામ્યો છે.
પર્યાયમાં માત્ર અનુત્તર વિમાનમાં ઉત્પન્ન નથી થયો.
આ જીવે સર્વ પુદ્ગલોને પાનરૂપે, આહારરૂપે ને શરીરરૂપે
અનંતવાર ગ્રહણ કરી વમન કરેલા છે. તો તેના તેજ પુદ્ગ-
લ ભોગવની ઇચ્છા રાખીને, વમન કરેલાને ખાનારો કેમ
ય છે ? વળી એ પુદ્ગલિક સુખો ભોગવીને કાંઇ તૃપ્ત થવાતું
થી; પણ ઉલટી તેની તૃષ્ણા, જેમ બળતા અગ્નિમાં ઘી હોમાય
જ્વાળા વૃદ્ધિ પામે, તેમ પુદ્ગલિક સુખ પણ વૃદ્ધિ પામશે.
ટે હે જીવ ! તું સર્વ પુદ્ગલો સર્વ જગતની એંઠ સમાન છે, એમ
ચારી વિષયભોગથી વિરામ પામ ! વિરામ પામ !!

ચતુર્ગતિનું કિંચિત્ સ્વરૂપ પરમાગમને અનુસારે વિ-
ારીએ છીએ.

૧ નરક—નરકની સાત પૃથ્વી છે. તેમાં ૪૯ પાથરા છે.
પાથરાના બધા થઇને ૮૪ લાખ ભીલ છે. તેની ભૂમિ વ-
્રમય છે. કોઇ ભીલ સંખ્યાત જોજન, કોઇ અસંખ્યાત જોજન
ંડાં પહોળા છે ને દરેક ભીલની છાતી વિષે નારક જીવોની
ત્પત્તિનું સ્થાન છે તે નાના મોટા મોંઢાના આકારનાં, પણ
ંધે માથે (સુખ) છે. તેમા નારક જીવો ઉંધે માથે ઉપજી
જેમ દડો ઉછાળીએ, તે જમીનપર જોરથી ટપા ખાઇ પાછો
ડે છે, તેમ કુંભીનાથી કુદી વજ્ર અગ્નિમય પૃથ્વીપર ટપા
ખાઇ પડે છે.

નારકના શરીરમાં રૂધિર, માંસ, હાડ, આમાદિ સાત ધાતુ માંહેલી કોઇ પણ ધાતુ નથી. પરંતુ ઉંદ, શ્વાન, બિલાડાદિ સડેલા કલેવરથી અસંખ્યાતગણી દુર્ગંધવાળું વૈક્રિય શરીર છે તેના દેહની એક કટકી મનુષ્ય લોકમાં આવે તો તેની દુર્ગંધથી હજારો માણસો મરણ પામે. અકેક પાથરાની આદીની દુર્ગંધ અડધો અડધો કોસ વધતી જાય છે, એટલે ઓગણપચાસમે પાથરાની દુર્ગંધ સાડીચોવીસ કોસ સુધી પહોંચે છે. વળી તેઓ નાગા, શ્યામ, રક્તપિત્તવાળા, વાંકા નેત્રે કરી ક્રૂર દેખાવના ફાટેલ મ્હોઢામાં લહલહાટ કરતી જીભવાળા, કરવત સમાન તીક્ષ્ણ વાંકા દાંતવાળા, ઉંચા, રાતા, પીળા કેશવાળા, તીક્ષ્ણ નખવાળા તથા હુંડક સંસ્થાનના ધારક અતિ ભયાનક હોય છે, તે સ્વરૂપ દેખી, સાંભળી કે કહી શકાય નહિ તેવું છે.

હે ભવ્યો ! ત્યાંની ભૂમી અસંખ્યાત વીંછીના ડંખથી અસંખ્યાતગણી વેદના ઉપજાવનારી છે. મનુષ્ય લોકમાં જે અગ્નિ અતિશય ઉષ્ણ મનાયો છે, તે અગ્નિથી અનંતગણી ઉષ્ણ તાપ વેદના નરકને વિષે છે મનુષ્ય લોકમાં જે ટાઢ અતિ શીતળ મનાઈ છે તે, ટાઢથી અનંતગણી ટાઢ છે નહા કવના અગ્નિ જેવા મરૂદેશમાં જેવી વેળુ છે, તે વેળુ જેવી વજ્રમયવેળુ કદંબ નામે નદીની વેળુ છે. વળી ત્યાં વૈતરણી નદી છે, તેનું પાણી છરપલાની ધાર જેવું શરીરને ફાડી નાંખે તેવું છે. તથા ફાટેલ ભાગ ઉપર જેમ ક્ષાર, અગ્નિ કે ઉનું તેલ સીંચવાથી જેવું દુઃખ થાય, તેવું દુઃખ તે જળથી થાય છે. ત્યાંનો પવન એવો વજ્ર

મય છે કે જેના સ્પર્શથી પર્વતાદિ બરની ચૂર થઈ જાય છે.
ા કે ત્યાંના તાપ, ટાઢ, પવન અને અગ્નિ આદિને મારણ
ને અહીં પૃથ્વી, પર્વત કે સમુદ્ર કોઈ સમર્થ નથી. તેની
સામગ્રી એવી કડવી છે કે. અહીં હલાહલ ઝેરમાં પણ
કહેવાય નથી. તેમના શબ્દો એવા ભયંકર છે કે તે અહીં
ા થવાથી સિંહાદિ જનાવરોનું હૃદય પણ ફાટી જાય તો
ચનું શું ગજું ? વળી તેમને ભૂખ, તરસ એવી લાગે છે
આ જગતના સમસ્ત ધાન્ય, પત્થર, માટી આદિ પુદ્ગલોનો
કરે તોપણ ક્ષુધા વેદના તથા સમસ્ત સાગરોનાં પાણી
ા તોપણ-તૃષાવેદના શાન્ત થાય નહિ. ત્યાનાં અસિપત્રવન
. તાપથી તપેલ છે, તેમનાં વૃક્ષનાં પાંદડાં તીવ્ર ખડ્ગની
જેવાં છે.

પરમાધામીઓની વેદના-અમુક નરક સુધી.

અતિ રૌદ્ર પરિણામના ધણી પરમાધામીઓ, અતિ કડવા-
ારકને માટે, આ જીવને અનેકવાર અતિ તીક્ષ્ણ કંટકવાળા
અદિ વૃક્ષની શાખાએ બાંધે છે તથા પાશવડે બાંધી આમો
ા ખેંચે છે. અતિ અસહ્ય કોલ્હાને વિષે ઘાલી નિર્દયતાથી
ડીની પેઠે પીલે છે. શ્યામનામા પરમાધામી, નારકને શ્વાન
બનાવે છે તથા શબલનામા પરમાધામી શ્વાનરૂપે તેને ક્ષોં-
ા પાડે છે. વિકાળ દાંતથી જીર્ણ વસ્ત્રની પેઠે ચીરે છે.
ની પેઠે છેદે છે, તથા અનેક પ્રકારની કદર્થના કરે છે.
કની પેઠે બળતા રથમાં જોડે છે, મહિષની પેઠે વૈક્રિય કરેલા

નારકના શરીરમાં રૂધિર, માંસ, હાડ, આદિક ધાતુ, મેં માંહેલી કોઇ પણ ધાતુ નથી પરંતુ છેદ, ભેદ, છિન્નાદિક સર્વેક અંગનથી અત્યંત [illegible] દુર્ગંધવાળું વૈક્રિય શરીર છે તેના દેહની એક રતી મનુષ્ય લોકમાં આવે તો તેની દુર્ગંધ કરીને માણસો મરણ પામે. અહિંયા પાથડાની માટીની દુર્ગંધ [illegible] કેમ આવતી નથી છે, અને [illegible] પાથડાની દુર્ગંધ [illegible] સુધી પહોંચે છે. વળી તેમ [illegible], શ્યામ, [illegible], [illegible] કરી દુર [illegible] [illegible] [illegible] કરતી [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અતિ ભયાનક [illegible] છે, તે [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] નહિ તેવું છે.

[illegible]

ચીરે છે, કુહાડેથી ફાડે છે, વાંસલેથી છોલે છે, ભાલેથી વીંધે છે, શૂળીમાં પરોવે છે, ઉદરાદિ મર્મસ્થાનને છેદે છે, તોડે છે, આંખને ઉપાડે છે, ભાઠામાં ભારે છે, કડાઈમાં નાંખી તળે છે, ઘાણીમાં ઘાલી પીલે છે; અને મુદ્‌ગરે કરી ચૂરો કરી ખંડખંડ કરી નાંખે છે. તથાપિ તે ખંડખંડ થયેલો દેહ—જેમ, પારાનાં ટીપાંના થયેલ પૃથક્ પૃથક્ ખંડ પુનઃ એકત્ર થઈ જાય છે, તેમ ખંડ ખંડ થયેલો દેહ નારકના શરીરમાં મળી જાય છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થયા વિના મરણ થતું નથી. નરકમાં જો કે તિર્યંચ નથી, તોપણ, નારક, વૈક્રિયલબ્ધીઓ કરી, તિર્યંચ રૂપ ધારણ કરે છે. પૃથક્ પૃથક્ શરીર ધારણ કરવાની શક્તિ નથી, પણ એક શરીરે અનેક રૂપ ધારણ કરી અનેક પ્રકારની વેદના ઉપજાવે છે. નારક શુભ કરવા ધારે પરંતુ શુભ થઈ શકતું નથી. પોતાને તથા પારકાને દુઃખદાઇ વિક્રિયા કરી શકાય.

નરકમા મારવાને તરવાર, શૂળી, ભાલા, ખડ્ગ, કે મુદ્ગરાદિ આયુદ્ધ નથી તથા રાધવાના, તળવાનાં, પીલવાનાં, ચીરવાનાં સાધનો નથી, પણ તેવા પ્રકારનો દુઃખદાઈ ક્ષેત્રસ્વભાવ છે. ત્યાં સુખદાઇ સામગ્રી સ્વપ્નમા પણ નથી. નરકની દુઃખદાઈ સામગ્રીના અનુભવ કરાવવાને સમસ્ત લોકમા કોઈ પણ વસ્તુ દેખાતી નથી, તથાપિ એનું નામ માત્ર વર્ણન કર્યું છે. નરકના દુઃખને તો સાક્ષાત ભગવાન જાણે છે, તથા નારક હોય તે ભોગવતો જીવ જાણે છે.

વળી નરકમાં અંબાબરીષાદિક અસુરકુમારો

પીવાઇ જવું, નહાવા ધોવામાં વપરાવું, છિદ્રમાં પેસી જવું, કડવાશાદિમાં બીજાની સાથે મળી જવું. ઈત્યાદિ અનેક કાર્યોમાં અપકાયીક જીવોની કોણ રક્ષા કરે છે? વળી જ્યારે ધગધગતી ચૂનાની ભઠ્ઠીમાં, તપેલ ધાતુ–પાષાણાદિને બુઝવવામાં, ઉનાળામાં તપી ગયેલ જમીન અને ધુળપર તથા ધગધગતા અંગારા, લાકડા કે લોઢાપર પાણી છાંટવામાં આવે છે, ત્યારે ઘોર શબ્દે ચીસ પાડી શોષાઇ જાય છે, તે વખતે અપકાયીક જીવોની કોણ દયા કરે છે? ધગધગતા અંગારાઓનું કચરાવું, કૂટાવું, બુઝાવું, છેદાવું. ઇત્યાદિકાર્યોમાં અગ્નિકાયીક જીવોની કોણ રક્ષા કરે છે? વળી વાયુકાયમાં પર્વતોની સાથે અથડાવું, ચામડાની ધમણથી અગ્નિમાં ધમાવું, વીંજણા, પંખા કે વસ્ત્રથી ભટકાવું, વૃક્ષના ઝપાટાથી અથડાવું ઇત્યાદિ કાર્યોમાં ઘોર દુઃખ ભોગવે છે, ત્યારે વાયુકાયીક જીવોની કોણ રક્ષા કરે છે? વનસ્પતિકાયની અંદર સાધારણપણામાં (અનંતકાયમાં) અનંત દુઃખો છે તે તો પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીજ જાણે છે; પરંતુ પ્રત્યેક વનસ્પતિનાં દુઃખ તો જુઓ. વનસ્પતિને કાપે છે, છેદે છે, છોલે છે, સમારે છે, છૂદે છે, કૂટે છે, પાંદડાં આદિ અંગોપાંગ તોડે છે, ચપ્પુથી ચીરે છે, રાંધે છે, બાફે છે, તેલ–ઘીમાં તળે છે, છમકાવે છે, પત્થરપર વાટે છે, ખરલમાં ઘસે છે, ઘૂંટે છે તથા રગડે છે, ઘાણીમાં ઘાલી પીલે છે, આખીને આખી છાલ ઉતારે છે, ચીરી મીઠું મરચું ભરે છે, તળે છે, તડકે સૂકવે છે, કાચરી (સૂકવણી) કરે છે, ઇત્યાદિ કાર્યોમાં વનસ્પતકાયીક જીવો

પાર દુઃખ આગવે છે; કારણ કે એકેંદ્રિયપર્યાયમાં બોલવાને મ્હોડું (વાચા) લેવાને આંખ, સાંભળવાને કાન, આદિ ઇંદ્રિયો નથી. (અવ્યક્ત) માત્ર એક સ્પર્શઇંદ્રિય હોય છે. ત્યાં કોઇ રક્ષક નથી, તે બિચારાઓની કોને દયા આવે છે? વળી અનંતકાળ સુધી ઘોર દુઃખમય એકેંદ્રિયપણામાંથી નીકળવાપણું નથી. મિથ્યાત્વ, અન્યાય અને અભક્ષ્યાદિ પાપકર્મોના પ્રભાવથી તે જીવોના બધા જ્ઞાનાદિગુણ નાશ થયેલ હોય જરા માત્ર પર્યાયજ્ઞાન હોય છે. કારણ કે આત્માની જો બધી પ્રભાવશક્તિનું સુખ નાશ પામી જાય તો જીવ જડ, અચેતન જેવો થઇ જાય; તેથી જરા માત્ર જ્ઞાનની સત્તા એક સ્પર્શેંદ્રિયના દ્વારથી જ્ઞાનીઓને જાણવામાં આવે છે. હે ભવ્યો! જ્ઞાનીઓનો એજ સનાતન બોધ છે કે "રસના ઇંદ્રિયના સ્તોક (થોડા) રસની ખાતર અનંતજીવની હિંસા ન કરો! ન કરો!!

ત્રસકાય—જે જીવો છાંયેથી તડકે અને તડકેથી છાંયે જાય છે, અગર ત્રાસ (ભય) પામે છે, તે ત્રસકાયીક જીવો છે. તેમાં બેઇંદ્રિય, તેરેંદ્રિય, ચોરેંદ્રિય, અને પંચેંદ્રિય ગણાય છે. વિકલત્રય જીવોને જીવ્હા, નાસીકા અને ચક્ષુ ઇંદ્રિયની પ્રાપ્તિ થાય છે. જીવ્હા ઇંદ્રિયથી, તીવ્રક્ષુધા તૃષામય વેદનાને લીધે, લટ, કીડા, કીડી. માંખી, મકોડા, આદિ જીવો પોતાનાં મ્હોઢાં ફાડી આહાર શોધવા, રસમાં, અગ્નિમાં કે જળમાં પડે છે, તેથી તથા પવન, વરસાદ અને વસ્ત્રના ઝપાટાથી મરણ પામે છે. ચકલી, કાગડાદિ પક્ષીઓ ચાંચથી તેમને વીણી ખાય

અન્ય તિર્યંચ, તિર્યંચણીને ખાતા દેખી તેમને માનસિક દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે. કદાપિ બીજાના ખોરાકમાં મોઢું ઘાલવા જાય છે તો પરોણાના પ્રહાર ખમવા પડે છે. એમ અતિશય ક્ષુધા, તૃષાનું દુઃખ ભોગવે છે. વર્ષાઋતુમાં ઘાસ, ચારો પુષ્કળ થયો હોય, પણ ચરવા જાય ત્યાં ડાંસ, મચ્છરાદિ પાપના ઉદયથી તીક્ષ્ણ ડંખથી ચટકા ભરે છે, તેથી ઘાસમાં મોઢું ઘાલી શકાતું નથી. વળી આંખમાં, કાનમાં, અને ઉપસ્થ ઇંદ્રિયમાં દુઃખ દેવાવાળી મોટી બગાઇઓની ઉત્પત્તિ થવાથી તેઓ મર્મસ્થાન માંથી લોહી ચૂસી લે છે. જમીન ઉપર સૂવા જાય ત્યાં પણ જુઆ આદિ જંતુઓ પીડા આપે છે. નિર્દય રબારી ભરવાડ વગેરે લોકો વરતના જન્મેલા બકરાંને નિરચાર્થ જંગ વગડામાં, ચોરની વાડમાં કે ખાડામાં હેઠી ચાલતા થાય । નિર્જનવનમાં તે બિચારા બરાડા પાડી ભૂખ્યા તરસ્યા મર પામે છે; અગર બીજા શિકારી જનાવરો આવી તેમને મા ખાય છે. તે બિચારાઓને એક યોનીમાંથી નીકળી બીજી રે નીમાં ઉપજવું પડે છે. તેમજ ઘેટાંઓને પણ પૈસાની લાલ કસાઇને ત્યાં પાળી પોષી મોટા કરી વેચે છે, ત્યાં તે બિચ અવાચક જીવો બેં બેં કરી બરાડા પાડી પોતાના કોમળ ગ ઉપર છરાના કારીઆ સહન કરે છે. વળી બળદ આદિ જ વરોનાં નાક વીંધી, હેડી, સાંકળની નાથ ઘાલે છે; તેથી ર ધીનપણે બંધાઇ રહેવું પડે છે. તેમને તેમની ઇચ્છાનુ ફરવા ફરવા કે ચરવાનું મળતું નથી. તાપમાં, ટાઢમાં

મરે છે, કોઇ રોગ જનિત જ્વર (તાવ), ખાંસી, શ્વ અતિસાર, મરડો અનેક પ્રકારના વાત પીત કફ, જળોદર, કોઢ દંતશૂળ, નેત્રશૂળ, કરણશૂળ, મસ્તકશૂળ, ઉદરશૂળ આદિ ઘોર વેદના સમસ્ત પર્યાયથી ભોગવી મરણ પામે છે. કોઇ જન્મથી અંધા, બહેરા, મુંગા ને બોબડા હોય છે. કોઇ હસ્ત પાદાદિ અંગથી રહિતપણે જન્મ પૂરણ કરે છે. કોઇ કેટલી જીંદગી વ્યતિત કર્યા પછી કર્મોદયથી આંધળા, બહેરા, લુલા કે અપંગ થઇ, પરાધીનપણે માનસિક અને શારીરિક દુઃખ ભોગવે છે. કોઇને લોહીવિકારથી કોઢ, ખરજ, વિસ્ફૂટક કે ચાંદી થાય છે. તેથી હાથ, પગ, આંગળાં, નાકાદિ ગળી જાય છે. હરરો ! કર્મના ઉદયની ગહન ગતિ છે.

કોઇ અંતરાયકર્મના ઉદયથી નિર્ધન થઇ નાના પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવે છે. કોઇને રહેવાને ઘર પણ મળતું નથી, તેથી રસ્તામાં જ્યાં ત્યાં પડયાં રહે છે. કોઇને અતિ જુનાં, આછ છાજ વિનાનાં સાંકડાં, સાપ, ઘો, વીંછી આદિ પ્રાણીઓનાં ફરવાળાં ઘર હોય છે, તથા પાસે ચંડાળાદિ કુકર્મીઓનો વાસ હોય છે. વળી કોઇને દુષ્ટ વ્યસની, દુરાચારી, મહાપાપી અને નીચ કૃત્યના કરનારા ભાઇઓનો સંયોગ થાય છે. કોઇને એક કરતાં વધારે સ્ત્રીઓ હોવાથી આખો દહાડો ઘરમાં કંકાસ ને કજીઆ થાય છે. કોઇને સ્ત્રી હોતી નથી, તેથી તેના વિના જીવવું વૃથા માની, તેની તૃષ્ણાથી દુઃખી થાય છે. કોઇને અતિ દુષ્ટ, વ્યભિચારીણી, કંકાસણી, મર્મ ઉઘાડા કરવાવાળી, તથા મહા

પડવું પડે છે, એમ કુટુંબી જનોનાં અનેક દુઃખો અનેક જીવોને હોય છે. વળી કોઇને લોભી, અવગુણગ્રાહી, અન્યાયી, ક્રોધી, નીચ અને મૂર્ખ સ્વામીની સેવા પ્રાપ્ત થાય છે. કોઇને કૃતઘ્રી, છિદ્ર ઉઘાડાં કરવાવાળા, અપ્રમાણિક સેવકનું મળવું થાય છે. અધર્મી, સ્વાર્થી અને બેવચની રાજાની નોકરી તથા તેના રાજ્યમાં રહેવું, દુષ્ટ અને અતિ નીચ કૃત્ય કરનાર મંત્રી, અને કોટવાળનો સમાગમ થવો, કુડા કલંકનું લાગવું, અપયશ થવો ઇત્યાદિ અનેક દુઃખો આ દુઃસમકાળના મનુષ્યોને બહુ પ્રકારે પ્રાપ્ત થાય છે.

जन्म दुखं, जरा दुखं, रोगाय मरणाणिय;
अहो दुखो हु संसारो, जय कीसंति जंतुणो.

(વૈરાગ્યશતક.)

ભાવાર્થ—હે આત્મન્ ! તું વિચાર કર કે, આ જીવ જ્યારથી જન્મે છે, ત્યારથી તે મરણપર્યંત કેવળ દુઃખમાંજ વર્તે છે. કેમકે જન્મતી વખતે જેમ, જતરડામાંથી સોની સોના રૂપાના તારને ખેંચી કાઢે છે તેમ, માતાના યોનીદ્વારમાંથી નીકળતાં અતોલ દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી મરણનું દુઃખ પણ અતિ અતિ છે. હવે જન્મ મરણનાં દુઃખોની વચ્ચેનાં દુઃખો અનેક પ્રકારનાં છે. જેમકે, બાળપણમાં બાળકને બોલતાં નહિં આવડવાથી તેને કાંઇ દુઃખ થાય છે ત્યારે તે રૂએ છે, તેથી તેના માબાપ કાંઇને બદલે કાંઈ ઉપચાર કરે છે, પણ તે તેને સુખને બદલે દુઃખરૂપ થાય છે. વળી જુવાનીમાં માની લીધેલા સંસા-

દેવાંગનાને માટે પરસ્પર લડે છે. હલકા દેવોથી ઇન્દ્રાદિ મ: દ્ધિક દેવતાની સભામાં પ્રવેશ કરી શકાતું નથી, તેથી મો: માનસિક દુઃખ થાય છે. તથા આયુષ્ય પૂર્ણ થવાથી દેવલો: માંથી પોતાનુ' પડવુ' જાણી જે દુઃખ અને વિલાપ થાય છે તે તો કેવળી ભગવાનજ જાણે છે; અગર દેવપર્યાય ભોગવતે જીવ જાણે છે.

धी धी धी संसारं, देवो मरिउण जं तिरी होई;
मरिउण रायराया, परिपचइ निरय जालाए.

(વૈરાગ્ય શતક.)

ભાવાર્થ-કોઇને એક વાર ધિક્કાર, કોઇને બે વાર ધિક્કાર અને આ સ'સારને તો ત્રણ વાર ધિક્કાર કહ્યો. તેનુ' કારણ એ છે જે, દેવતા સરખા મહા રિદ્ધિવ'ત પણ મરીને તિર્યંચગતિને વિષે અથવા પૃથ્વીકાય આદિમાં પાષાણપણે ઉત્પન્ન થાય છે. આ શું ઓછુ' આશ્ચર્ય છે !! તથા છ ખ'ડના ભોક્તા, ચોસઠ હજાર સ્ત્રીઓના પતિ, ચોરાશી લાખ હાથી, ચોરાસી લાખ ઘોડા, ચોરાસી લાખ રથ, છન્નુ કરોડ પાયદળ, નવનિધાન, ચૌદ રત્ન, સોળ હજાર જક્ષ, તથા બત્રીશ હજાર મુકુટબ'ધ રાજા જેની સેવામાં રાત દહાડો હાજર છે, એવા ચક્રવર્તિ રાજા પણ મરીને નરકની જ્વાળામાં ઉત્પન્ન થાય છે. અહો ! હો !! માટે હે દેવાનુપ્રિયો ! આ સ'સાર એકાંત દુઃખમયજ છે. એમાં લગાર માત્ર પણ જ્ઞાનીઓએ સુખ કહેલ નથી, એમ નિશ્ચયથી જાણો.

બહિર્દુઃખને દુઃખ માન્યું છે, અને મહા અધોગતિરૂપ અનંત દુઃખને બહિર્ભાવ મોહિનીથી સુખરૂપ માન્યું છે, એ કેવી ભ્રમ વિચિત્રતા છે. આત્મચારિત્રનું દુઃખ તે દુઃખ નથી પણ, પરમ સુખ છે, અને પરિણામે અનંત સુખની પ્રાપ્તિનું કારણ છે. તેમજ ભોગ વિલાસનું સુખ તે ક્ષણિક અને બહિર્દશ્ય સુખ તે કેવળ દુઃખજ છે. અને પરિણામે અનંત દુઃખનું કારણ છે. માટે આત્મ ચારિત્રાદિ શુદ્ધાચરણને ધારણ કરી પરમ સિદ્ધિદાયક સિદ્ધગતિને પામો.

શાર્દુલવિક્રિડિત છંદ.

તિર્યંચાદિ નિગોદ નારકિ તણી, જે યોની યોની રહ્યાં;
જીવે દુઃખ અનેક દુર્ગતિ તણા, કર્મ પ્રભાવે લહ્યાં;
યા સંયોગ વિયોગ રોગ બહુધા, યા જન્મ જન્મે દુઃખી;
તે સંસાર અસાર જાણિ ઇંદ્રિયો, જે એ તજે સો સુખી.

ઇંદ્રવજ્ર છંદ

જે દીન તે ઉત્તમ જાતિ જાએ,
જે ઉચ્ચ તે મધ્યમ જાતિ થાએ;
જ્યુ મોક્ષ મેતાર્ય મુનિંદ્ર જાએ,
ત્યં મંગુ સૂરી પુર યક્ષ થાએ.

(શ્રી કસ્તૂરપ્રકાશ)

જ્યારે આ જીવને શુભ કર્મનો ઉદય થાય છે, ત્યારે પોતે ત્તમ જાત, કુળ, રૂપ, બળ, વિદ્યા, રાજ્ય, લક્ષ્મી, ઐશ્વર્ય, ડળેશ્વરપણું, ચક્રવર્તિપણું, દેવપણું, ઇંદ્રપણું તથા જગત્પૂજ્ય ર્થિંકરપણું સંપાદન કરી એકલોજ નિર્વાણપદને પામે છે.

છેવટે સાર એ છે કે—આ જીવ એકલો આવે છે, એકલો ાય છે, જન્મ, જરા, મરણાદિનાં દુઃખો પણ પોતે એકલોજ સહન કરે છે. એમ સમજી કુટુંબીજનોનો તથા પરિગ્રહનો મમત્વ છોડી દે. ખરે! ઝાઝાં મળવાથી ઝાઝી ઉપાધિ થાય છે. અહો ચેતન! તું માન કે એકત્વમાંજ તારી સિદ્ધિ છે. આ સંસારમાં અનંત જીવોના સંબંધમાં તારે ઉપાધિ ભોગવવાનું શું અવશ્ય છે? તેનો ત્યાગ કર, અને એકત્વમાં પ્રવેશ કરી, નમી રાજર્ષિની માફક એકત્વનેજ કલ્યાણકારી જાણી પરમાનન્દ સંપદાને પામ.

ઇંદ્રવજ્રા.

પુણ્યે એકલો જીવ સ્વર્ગ જાએ,
પાપે એકલો જીવ નર્ક જાએ;
એ જીવ જા આપ કરે અહેલો,
એ જાણીને તે મમતા મહેલો.

ઉપજાતિ છંદ.

એ એકલો જીવ કુટુંબ યોગે,
સુખી દુઃખી તે તસ વિપ્ર યોગે;
સી હાથ દેખી વળ્યો અહેલો,
નમી પ્રબોધ્યો વિબુધી વહેલો.

(શ્રી કેશરવિમળ.)

૫. અન્યત્વભાવના.

શાર્દુલવિક્રીડિત છંદ.

ના મારાં તન રૂપ કાંતિ યુવતી, ના પુત્ર કે ભ્રાત ના,
ના મારાં ભૃત સ્નેહિયો સ્વજન કે, ના ગોત્ર કે જ્ઞાત ના,
ના મારાં ધન ધામ યૌવનધરા, એ મોહ અજ્ઞાત્વના,
રે! રે! જીવ વિચાર એમજ સદા, અન્યત્વદા ભાવના.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર)

આ શરીર તે મારૂં નથી, આ રૂપ તે મારૂં નથી, કાંતિ તે મારી નથી, આ સ્ત્રી તે મારી નથી, આ પુત્ર તે મા નથી, આ ભાઇઓ તે મારા નથી, આ દાસ તે મારા નથી, સ્નેહીઓ તે મારા નથી, આ સંબંધીઓ તે મારા નથી, ગોત્ર તે મારૂં નથી, આ જ્ઞાતિ તે મારી નથી, આ લક્ષ્મી મારી નથી, આ મહાલય તે મારાં નથી, આ યૌવન તે મારૂં નથી, અને આ ભૂમિ તે મારી નથી. માત્ર એ અજ્ઞાનપણાને મોહ છે. સિદ્ધગતિને સાધવા માટે હે જીવ! અન્યત્વનો બોધ આપનારી અન્યત્વભાવનાનો વિચાર કર, વિચાર કર.

મિથ્યા મમત્વની ભ્રમણા ટળવા માટે, અને વૈરાગ્યની વૃદ્ધિને માટે પ્રભાવથી મનન કરવા યોગ્ય રાજરાજેશ્વર ભરતનું દૃષ્ટાંત અહીં આગળ ટાંક્યું છે.

ભરતેશ્વર.

ચક્રવર્તિની અનેક પ્રકારની સંપદાથી વિભૂષિત શ્રીમાન રાજરાજેશ્વર ભરત પોતાના સુંદર આદર્શ-ભુવનમાં વસ્ત્રાભૂ

છે. જગતનો એવો સ્વભાવ જાણી અન્યમાં (પરમાં) જે રાગ, દ્વેષ છે તેનો ત્યાગ કર, ત્યાગ કર.

આત્મા સ્વભાવથી (મૂળથી) શરીરાદિથી વિલક્ષણ ચેતનામય છે. દેહ–પુદ્‌ગલ વિનાશક અચેતન,–જડ છે. કારણ કે તે અનેક પુદ્‌ગલ પરમાણુઓના સમુહથી બનેલ છે, પણ તે તમામ પરમાણું જુદા જુદા વિખરાઈ જશે. અને આત્મા, ચૈતન્ય, સ્વભાવ, અખંડ અવિનાશી રહેશે, તેથી સકળ સંબંધમાં અન્યપણાનો દૃઢ નિર્ણય કરો. આત્માનો સ્વભાવ દ્રવ્યકર્મ, ભાવકર્મ અને મનોકર્મથી અન્ય છે. એમ જાણી અન્યત્વને સિદ્ધ કરી એકત્વને ભાવો.

ઈંદ્રવજ્ર.

જો આપણો દેહજ એ ન હોઈ,
તો અન્યકો આપણ મિત્ર કોઈ;
જે સર્વ તે અન્ય ઇંહાં જાણી જે,
કે હો તિહાં હર્ષ વિષાદ કીજે. ૧

ઉપજાતિ.

દેહાદિ જે જીવ થકી અનેરા,
સ્યા દુઃખ કીજે તસ નાશ કેરાં;
તે જાણીને વાધણીને પ્રબોધી,
શુકોસલે સ્વાંગ ન સાર કીધી. ૨

(શ્રી કેશરવિમળ)

રહ્યા પછી ઉત્તમ અને અમૂલ્ય વસ્ત્રાલંકારો ધારણ કર્યા. અનેક ઉપચારથી જેમ પોતાની કાયા વિશેષ આકર્ષક દેખાવે તેમ કરીને રાજસભામાં આવીને સિંહાસનપર બેઠા. આજુબાજુ સમર્થ મંત્રીઓ, સુભટો, પંડિતો અને અશ્વસારિ પોતપોતાને યોગ્ય આસને બેસી ગયા છે. રાજરાજેશ્વર છત્ર, ચામરાદિ ને ખમાખમાથી વિશેષ શોભી રહ્યા છે. તે વેળા પેલા બે દેવતાઓ પાછા વિપ્રરૂપે આવ્યા. અદ્ભુતરૂપ-વર્ણથી આનંદ પામવાને બદલે જાણે ખેદ પામ્યા હોય એવા રૂપમાં તેઓએ માથું ધુણાવ્યું. ત્યારે ચક્રવર્તીએ પૂછ્યું—અહો! બ્રાહ્મણો! ગઈ વેળા કરતાં આ વેળા તમે જુદા રૂપમાં માથું ધુણાવ્યું એનું શું કારણ છે? તે મને કહો. અવધિજ્ઞાનાનુસારે વિપ્રે કહ્યું "હે મહારાજ! તે રૂપમાં અને આ રૂપમાં ભૂમિઆકાશનો ફેર પડી ગયો છે." ચક્રવર્તીએ તે સ્પષ્ટ સમજાવવા કહ્યું. બ્રાહ્મણોએ કહ્યું, કે 'મહારાજાધિરાજ! પ્રથમ તમારી કોમળ કાયા અમૃતતુલ્ય હતી, આ વેળાએ ઝેરરૂપ છે, તેથી જ્યારે અમૃતતુલ્ય અંગ હતું ત્યારે આનંદ પામ્યા હતા, આ વેળાએ ઝેરતુલ્ય છે ત્યારે ખેદ પામ્યા છીએ. અમે જે કહીએ તેની ખાત્રી કરવી હોય તો તમે હમણાં તાંબુલ થુંકો, તેપર જે બેસશે તે તત્કાળ મરણ પામશે

તેનાં વર્ણ અને રૂપ અનુપમ હતાં. એક વેળા સૌધર્મ સ્ભામાં તેના રૂપનાં વખાણ થયાં. કોઈ બે દેવોને તે વા રૂચી નહિ, તેથી ખાતરી કરવા વિપ્રરૂપે અંતઃપુરમાં ગયા. વેળા તેનો દેહ ખેળભર્યો હતો, તેને અંગે મર્દનાદિ પદાર્થોનું વિલેપન થતું હતું, એક નાનું પોતીયું પહેર્યું હતું, એવી રીતે તે સ્નાન મંજન કરાવવા બેઠો હતો. વિપ્રરૂપે આવેલા દેવતા તેનું મનોહર મુખ, કંચનવર્ણી કાયા, અને ચંદ્ર જેવી કાંતિ જોઈને બહુ આનંદ પામ્યા. જરા માથું ધુણાવ્યું, એટલે ચક્રવર્તિએ પૂછયું-તમે માથું કેમ ધુણાવ્યું ? દેવોએ કહ્યું-હે નરેંદ્ર ! અમે તમારૂં રૂપ નિરીક્ષણ કરવા બહુ અભિલાષી હતા. સ્થળે સ્થળે તમારાં વર્ણ, રૂપની સ્તુતિ સાંભળી હતી. આજે તે વાત અમને પ્રમાણભૂત થઈ, તેથી અમે આનંદ પામ્યા. માથું ધુણાવ્યું તેનું કારણ એ છે કે " જેવું લોકોમાં બોલાય છે તેવુંજ તમારૂં રૂપ છે. " એથી વિશેષ છે, પણ ઓછું નથી. સનત્ કુમાર પોતાના સ્વરૂપ વર્ણની સ્તુતિથી પ્રભુત્વ લાવી બોલ્યો. તમે આ વેળા મારૂં રૂપ જોયું તે ભલે. પરંતુ હું જ્યારે રાજસભામાં વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કરી સિંહાસનપર બેસું છું ત્યારે મારૂં રૂપ અને મારો વર્ણ જોવાયોગ્ય છે. અત્યારે તો હું ખેળ ભરી કાયાએ બેઠો છું. જો તે વેળા તમે મારાં વર્ણરૂપ જુઓ તો અદ્ભૂત ચમત્કાર પામો, અને ચકિત થઈજાઓ. તે સાંભળી દેવોએ કહ્યું. ત્યાર પછી અમે રાજસભામાં આવીશું. એમ કહીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. સનત્ કુમારે સ્નાન મંજન

પણું માની અને એટલે આ શરીર તે હું છું એમ ધારીને તે ઉપર મમત્વભાવ રાખીને શું કરવા મિથ્યા હેરાન થાય છે.

પવિત્રતાના બે પ્રકાર છે. ૧ લૌકિક, ૨ લોકોત્તર. લૌકિક પવિત્રતા આઠ પ્રકારે છે. કોઇની શુચિ અમુક કાળગયા પછી કોઇની અગ્નિથી, કોઇની ધુપથી, કોઇની રાખથી, કોઇની માટીથી, કોઇની જળથી, કોઇની છાણથી અને કોઇની ફલંથ પવિત્રતા થાય છે. એમ જગતમાં આ દેહની પવિત્રતા જળથી મનાએલી છે. પણ રક્તપિત્ત જેવા, સદૈવ લોહી પરૂથી ગળતા, મહારોગની ઉત્પત્તિવાળા, પળમાં વિણસી જવાનો જેને સ્વભાવ છે એવા દેહની પવિત્રતા માનવી એ મિથ્યા દર્શ છે. મળમૂત્ર, નક, હાડ, માંસ, પરૂ અને શ્લેષ્મથી જેનું બંધારણ ટક્યું છે. ત્વચાથી માત્ર જેની મનોહરતા છે, તે કાયાને મોહ ખરે વિભ્રમજ છે. સનત્ કુમાર જેવા અતિ પુન્યના ધણીએ જેનું લેશમાત્ર માન કર્યું તે પણ જેથી ન ખમાયું નહિ તો ? કાયામાં શું છે ! પામર પ્રાણી તું શું મોહ કરે છે. એ કિંચિત સ્તુતિપાત્ર નથી. આમ છતા પણ આગળ આ મનુષ્યદેહને બીજા બધા દેહ કરતાં સર્વોત્તમ કહેવો પડશે. એનાથી સિદ્ધ ગતિની પ્રાપ્તિ છે. તે વાતની સિદ્ધતાને માટે અહીં નામ વ્યાખ્યાન આપ્યું છે.

આત્માના શુભ કર્મનો જ્યારે ઉદય થાય છે, ત્યારેજ તે મનુષ્યદેહ પામે છે. મનુષ્ય એટલે બે હાથ, બે પગ, બે આંખ, બે કાન, એક મુખ અને એક નાકવાળા દેહનો ધણી એમ નથી,

પણ એનો મર્મ જુદો છે. જે એમ માનવામાં અવિવેક કરીએ તો પછી વાનરને મનુષ્ય ગણવામાં દોષ શો ? એ વિચારએ તો એક પુછડું પણ વધારે પ્રાપ્ત કર્યું છે, પણ એમ નહિ. મનુષ્યપણાનો મર્મ આમ છે. વિવેકબુદ્ધિ જેના મનમાં ઉદય પામી છે તેજ મનુષ્ય. બાકી બધા એ સિવાયના દ્વિપાદરૂપે પશુજ છે. પંડિત પુરૂષો નિરંતર એ માનવપણાનો આમજ મર્મ પ્રકાશે છે, વિવેકબુદ્ધિના ઉદયથી મુક્તિના રાજમાર્ગમાં પ્રવેશ કરાય છે, અને એ માર્ગમાં પ્રવેશ એ માનવદેહની ઉત્તમતા છે. તોપણ તે દેહ કેવળ અશુચિમયજ છે. એના સ્વભાવમાં અન્યત્વ નથી એમ નિરંતર સ્મૃતિમાં રાખવું ઉચિત છે.

આ દેહની લોકોત્તર પવિત્રતા એ છે કે કર્મમળને ધોઈ શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર થવું, એ પવિત્રતાનું કારણ રત્નત્રયીભાવ છે. રત્નત્રયીના ધારક, પરમ સામ્યભાવવાળા દશ યતિ ધર્મ સંયુક્ત સુસાધુ છે. જેના સમાગમથી અમૂર્તિક આત્માના ... મલીન કરનારા મિથ્યાત્વ, વિષય, કષાય, રાગદ્વેષ ... થઈ શુદ્ધાત્માની પ્રાપ્તિ થાય છે. માટે આત્માને ... રાગાદિ કર્મમળ વળગેલા છે તે દૂર કરવા દેહ ... તણી અશુચિભાવના ભાવો

ગીતિવૃત.

... મળની, રોગ જરાનું નિવાસનું ધામ;
... ણિને, માન ત્યજીને કર સાર્થક આમ.

(શ્રીમદ્ રાજચંદ્ર)

૭. આશ્રવભાવના.

માલિની વૃત્ત.

ઇહિ અવિરતિ મિથ્યા યોગ પાપાદિ સાધે,
ઇણિ ઉણુ ભવ જીવો આશ્રવે કર્મ બાંધે,
કરમ જનક જે તે આશ્રવો જે ન રૂંધે,
સમર સમય આત્મા સંવરી સો પ્રબુદ્ધે.

ભાવાર્થ—કર્મ આવવાનું કારણ આશ્રવ છે. જેમ સમુદ્રની વચ્ચે છિદ્રાળુ વહાણ હોય, તેમાં પાણી ભરાઇ જાય, ઘરનું બારણું ખુલ્લું હોય તેમાં કૂતરૂં પેસી જાય, અથવા ચીકણા વસ્ત્રપર રજ ચોંટી જાય, તેમ બાર અવ્રત, સોળ કષાય, નવ નોકષાય, પંચ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ, અને મન, વચન, કાયાના પંદર યોગ મળીને ૫૭ આશ્રવદ્વાર એટલે પાપનો પ્રવેશ કરવાના ગરનાળાં અથવા પ્રનાલ છે.

હિંસા, સત્ય, અસ્તેય, બ્રહ્મચર્ય અને પરિગ્રહનો ત્યાગ ...રના મહાવ્રત છે; એટલે એ પાંચ પ્રકારના પાપનો ... એ પાંચ મહાવ્રતો સંયમધારી મુનિરાજને હોય ... મહાવ્રતો દેશે ઉણાં હોય તો તેને અણુવ્રતો કહે ... એ પાંચ પ્રકારના પાપનો એક દેશે ત્યાગ. તે ... મતધારી શ્રાવકને હોય છે. કારણ કે ત્રસ ... વચન અને કાયાથી હિંસા કરવી નહિ, ... કરનારને સારૂં કરી માનવું નહિ, એવો ... સ્થાવરની વિરાધના પ્રયોજનના વશથી ...

સ્થૂલપણે એક દેશથી હિંસાનો ત્યાગ હોય છે. બાકીના ચાર અણુવ્રત. અને ત્રણ શિક્ષાવ્રત મળી બાર વ્રત છે. તે બારવ્રત ધારણ નહિ કરવાથી પાપનો આશ્રવ થાય છે.

ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાય છે. તે દરેકની અનંતાનુબંધી, અપ્રત્યાખ્યાની, પ્રત્યાખ્યાની અને સંજ્વલન એમ ચાર ચોકડી મળી સોળ કષાય છે. સ્ત્રીવેદ, પુરૂષવેદ, નપુંસકવેદ અને હાસ્ય, રતિ, અરતિ, ભય, શોક, જુગુપ્સા એ નવ નોકષાય છે.

પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વ છે.

મન, વચન અને કાયાના મળી પંદર યોગ છે.

મન, વચન, કાયાના શુભાશુભ પરિણામથી શુભાશુભ કર્મનો આશ્રવ થાય છે. પરિગ્રહની અભિલાષા, ઇંદ્રિયના વિષયની લોલુપતા, પારકું ધન હરી લેવાની ઇચ્છા, અન્યાયમાં પ્રવર્તન, અભક્ષનું ભક્ષણ, સાત વ્યસનનું સેવવું, પારકું બુરૂં કરવાની વૃત્તિ રાખવી, એવી એવી મનની પ્રવૃત્તિ થવાથી પાપનો આશ્રવ થાય છે વળી પોતાની પ્રશંસા અને પરની નિંદા, હિંસારંભ કરવાવાળા, વિષયાનુરાગ વધારવાવાળા, કષાયરૂપ અગ્નિને સળગાવવાવાળા, ધર્મ વિરૂદ્ધ મિથ્યાત્વ સ્વરૂપને પુષ્ટ કરવાવાળા વચનોથી પાપનો આશ્રવ થાય છે વળી વિના રકૃત્રહિત સ્વચ્છંદતાથી દેહનું પ્રવર્તાવવું, વ્યભિચારની પ્રવૃત્તિ અને દેહની સારવારના રહેવું ઇત્યાદિ કારણોથી પાપનો આશ્રવ થાય છે પણ એથી ઉલટી રીતે એટલે પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયનો સંક્ષેપ કરવો. એટલે વિષયથી વિરક્ત થવું પરોપકાર કરવાની ઇચ્છા,

તપના બાર પ્રકાર છે. છ બાહ્ય અને છ અભ્યંતર ત
છે. અનશન, ઉણોદરી, વ્રતિસંક્ષેપ, રસપરિત્યાગ, કાયક્લેશ
અને સંલીનતા. એ છ બાહ્યતપ છે. પ્રાયશ્ચિત, વિનય, વૈયા
વચ્ચ, શાસ્ત્રપઠન (સ્વાધ્યાય) ધ્યાન, અને કાયોત્સર્ગ. એ
અભ્યંતર તપ છે.

૧. અનશન—તેના બે પ્રકાર છે.૧ થોડા કાળ સુધીનું.
યાવત્ જીવિત સુધીનું.

થોડા કાળ સુધીનું અનશન તેના ઘણા ભેદ છે. નોકાર
પોરસી, એકાસણુ, આંબિલ, ઉપવાસ, અને એક ઉપવાર
માંડી છમાસી તપ સુધી વિવિધ પ્રકારના ભેદ છે, તેથી ઇ
મદોન્મત્ત (બળવાન) થતી નથી. નિદ્રા ઓછી થાય છે.
ઓછી થવાથી જ્ઞાન, ધ્યાન અને સ્વાધ્યાય સુખેથી કરી શ
છે, માટે છતી શક્તિ નહિ ગોપવતાં એકાસણું, ઉપવા
તપ કરવા. બીજું યાવત જીવિત સુધીનું અનશન. તે
પ્રકાર છે. ૧ પાદોપગમન ૨ ભાન પચખ્ખાણુ.

૨. ઉણોદરી—એનો અર્થ એવો થાય છે કે, પેટ
ઠાંસી ઠાંસીને ખાવું નહિ, પણ બે ચાર કવલ (કોળીઆ
રહેવું. પુરૂષને ૩૨ કવલનો અને સ્ત્રીને ૨૮ કવલનો આહ
વાય છે; તેમાથી એકાદ બે કોળીઆ ઉણા રહેવું તે દ્રવ
દરી. અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભાદિ અલ્પ કરવા
ઉણોદરી કહેવાય છે.

રને તારનાર ને સકળ સુખને આપનાર એવા જિનધર્મ કરતો નથી, ઉલટી સંસારિક સુખની વાંચ્છા કરે છે. પણ જીવ! તું સામાન્ય દુઃખ સહન કરી શકતો નથી, તો નર્કનું દુઃસહ દુઃખ તારાથી કેમ સહન થશે? ને પરલોકમાં તારી શી ગતિ થશે?

> जह चिंतामणिरयणं, सुलहं न हु होइ तुछ विहवाणं;
> गुण विहववजियाणं, जियाण तह धम्मरयणंवि.

ભાવાર્થ—તુચ્છ વૈભવવાળા જીવોને એટલે પશુપાળ જેવા સ્વલ્પ પુણ્યવાળા પ્રાણીઓને જેમ ચિંતામણી રત્ન સુખે પામવા યોગ્ય ન હોય; અર્થાત્ પુણ્યહીન જીવો જેમ ચિંતામણી રત્ન પામી શકે નહીં, તેમ સમ્યકત્વાદિ ગુણરૂપ વૈભવરહિત એવા પ્રાણીઓ શુદ્ધ ધર્મરૂપ રત્ન પામી શકે નહીં.

> सिद्धीताणनराणं, विन्नाणे तह गुणेसु कुसलत्तं;
> सुहसच्चधम्मरयणे, सुपरिरखे जे न जाणंति.

ભાવાર્થ—જગતને વિષે જે પુરૂષનું શીલ્પ ચાતુર્ય, કળાકૌશલ્ય, ઔદાર્ય તથા શૌર્યાદિકને વિષે કુશળપણું ઘણુંજ વખણાય છે, એટલે રત્નાદિની પરીક્ષા કરવામાં ઘણા ડાહ્યા કહેવાય છે. તે પુરૂષો સુખકારી અને સત્ય એવા ધર્મરૂપ રત્નની પરીક્ષા જો ન કરી શકયા તો તેમના સઘળા ડહાપણને અતિશે ધિક્કાર થાઓ! ધિક્કાર થાઓ!! ધિક્કાર થાઓ!!! તે સંબંધી શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે—બોતેર કળામાં કુશળ એવા પં-

સુખે જવાય છે, તેમ ધર્મરૂપ રથથી મોક્ષ માર્ગમાં પણ જઇ શકાય છે; માટે ધર્મ તે પરમ રથ સમાન છે. જાણીને પરમ કલ્યાણકારી એવા જિનધર્મને વિષે ઉદ્યમ કરો ઉદ્યમ કરો !!

બીજી ચાર ભાવના.

આ બાર ભાવના ઉપરાંત ધર્મધ્યાનની બીજી ચાર ભાવનાઓ છે. એટલે ષોડસ (સોળ) ભાવનાઓ પણ ગણાય છે. ચાર ભાવનાઓનાં નામ.

૧ પ્રમોદભાવના, ૨ મૈત્રીભાવના, ૩ કારૂણ્ય ભાવના, માધ્યસ્થભાવના.

૧ પ્રમોદભાવના—પ્રમોદ એટલે આનંદ.

કોઇ પણ મનુષ્યને આપણા કરતાં લક્ષ્મીમાં, ગુણમ બુદ્ધિમાં, વિદ્યામાં, કળામાં અને જ્ઞાનમાં વધારે નીપુણ દેખી આપણે આપણા મનમાં પ્રમોદ લાવવો; પણ તેની અદેખા કરવી નહીં. કેટલાક શ્રીમંતની અદેખાઇ કરે છે, અને કો પ્રકારે તેની શ્રીમંતાઇ નાશ પામે તેવા ઉપાયો યોજે છે. કેટ લાક વેપારીઓ બીજા વેપારીની અદેખાઈ કરે છે; અને ઘરાક કને કહે છે કે તેનો માલ જુનો, સડેલો તથા નકલી છે. વળ ઓછું આપે છે. એમ અસત્ય ભાષણ કરી ઘરાકનો તેના પ્રત્યે કોઇ પણ પ્રકારે અભાવ કરાવે છે. કેટલાક દરબારી નોકરો એક બીજાની અતિશય અદેખાઈ કરે છે, તે એટલે સુધી કે

સર્વ જીવતા પ્રાણી પ્રત્યે નિર્દય રીતે વર્તવામાં આવે તો તેમ પણ દુઃખ થાય છે. "

આ કારણથી ભુત, વર્તમાન અને ભવિષ્ય એ ત્રણે કાળમાં આપ્ત પુરૂષોનો એજ બોધ છે કે, કોઈ પણ જીવ પ્રાણીને દુઃખ દેવું નહિ; કોઇનો વધ કરવો નહિ. તેમના અંગ કુસ્તા વાપરવી નહિ; ને તેમનો ખોટો ઉપયોગ કરવો નહિ. સર્વ પદાર્થના રહસ્યને જાણનાર સર્વજ્ઞ પુરૂષોએ એવો શાશ્વત અને સનાતન સત્ય ધર્મ બતાવ્યો છે કે " કેટલાક પ્રાણીઓમાં મનુષ્ય જેટલી બુદ્ધિ ખીલેલી નથી [illegible] અને [illegible] ની લાગણી મનુષ્યના જેવી જ છે [illegible] કૃત્યના સાક્ષી

જ્યારે વિચારવંત થતો જાય છે, ત્યારે માણસો પોત પોતાની બુદ્ધિદ્વારા વિવિધ પ્રકારના વિચાર કરી શકે છે. હાલના સમયમાં દુનિયામાંથી એવો એક પણ નહિ મળી શકે કે, જેના દરેકે દરેક વિચાર અક્ષરશઃ બીજાઓની સાથે મળતા આવે, તો સર્વ બાબતના વિચારની એકયતા માલુમ પડવી, એ તો મહા મુશ્કેલ છે.

આ ઉપરથી જણાય છે કે, આપણાથી જુદા વિચારના મનુષ્યો પ્રત્યે દ્વેષ અને ધિક્કારની નજરથી જોવું એ ખરેખર અયોગ્ય ગણાય. માટે વિરૂદ્ધ વિચારવાળા મનુષ્યો તરફ મધ્યસ્થ દૃષ્ટિ અને સહનશીલતાથી જોવું તે ઉત્તમ પુરૂષનું કર્તવ્ય છે. જે મનુષ્યો ઉક્ત ભાવનાઓ હૃદયમાં રાખી વર્તશે, તેઓ સર્વ જગતને આપ સમાન ગણી શાન્તિ અને સંપનો ફેલાવો કરશે. વળી સર્વ જગ્રી સમાનભાવથી જોશે, તેથી ઉપાધિરહિત અને અવ્યાબાધ મોક્ષસુખને પામશે

અધ્યાત્મભાવના.

અહો પ્રભુ ! એવી દશા ક્યારે ક્યારે જાગૃત થશે ? કે તારા ગુણનો અસ્ખલિત પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય ? તારા ઉપર અત્યંત ભક્તિ પેદા થાય ? કે જેના પ્રતાપથી આ દુનિયા ઉપરનો રાગ ઓછો થાય. તારા વચનો ઉપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા ક્યારે થશે ? કે તારી આજ્ઞા હું કુળની સાથની પેઠે મસ્તક પર ધરૂં. તારી કરૂણા, તારી ક્ષમા, તારી શાન્તિ, તારૂં જ્ઞાન, તારૂં ધ્યાન;

કોણ છે ? ને મારો આ વર્ગ સાથે સંબંધ કેમ થયો તથા આ સંબંધ સત્ય છે કે અસત્ય ? એ ખરું કે ખોટું ? વિચારો વિવેકપૂર્વક અને શાંત ભાવે ક્યારે કરીશ ? આધ્યાત્મના વાસ્તવિક સિદ્ધાંતોનો અનુભવ ક્યારે કરીશ ? ને સત્ય ભાવ ક્યારે કરીશ ?

હે ભગવાન ! હું નવતત્વ ભણ્યો પણ નવતત્વમય ન ગુણસ્થાન ભણ્યો પણ અંતરશત્રુનો નાશ કરતાં ન શી પચિંઆડ'કક વાંચ્યા, વિચાર્યા અને અવલોક્યા પણ અ ક ર્મ ન તજ્યા, ઉત્તમ પાંચસેત્રેસઠ ભેદ વાંચ્યા. વિર પણ અસંદમવ ન થયો; કર્મગ્રંથ વાંચ્યા, પણ કર્મની પ્ર નો અહોનીશ વિચાર કરી પોતાનામાંથી તે પ્રકૃતિઓનો ત કરવા સમર્થ ન થયો. ઘણાં સિદ્ધાંતો અને શાસ્ત્રો વાંચ્યાં પણ બધાં ભારરૂપ થયાં. સત્સંગ કર્યો પણ સત્ય જ્ઞાન ન થયું. સદ્ મળ્યા પણ સ્વચ્છંદે ચાલી કદાગ્રહ ન તજ્યો. હે સર્વજ્ઞ આપનાં ચરિત્ર વાંચ્યાં, સાંભળ્યાં પણ તે વાંચન-શ્રવણ માત્ર થ કારણ કે "ભણ્યો પણ ગણ્યો નહિ" તેની માફક "ભણ પણ આદર્યું નહિ" તેથી શું થયું ?

સર્વજ્ઞ હિંસા કરે નહિ; તો હું સર્વજ્ઞનો ઉપાસક થઇ કે કરૂં ? સર્વજ્ઞ અસત્ય બોલે નહિ, તો હું કેમ અસત્ય બોલું સર્વજ્ઞ અદત્ત લે નહિ તો હું સર્વજ્ઞનો પુત્ર થઈ અદત્ત કેમ લઉં ? સર્વજ્ઞ બ્રહ્મચર્યનો ભંગ કરે નહિ તો હું કેમ કરૂં ? સર્વજ્ઞ દ્રવ્યથી ને ભાવથી પરિગ્રહ રહિત હતા, તો હું

પરિગ્રહ કેમ રાખું ? સર્વજ્ઞ ક્રોધાદિ કષાય કરે નહિ, તો હું કેમ કરૂં ? સર્વજ્ઞ અઢાર પાપસ્થાનક સેવે નહિ તો હું તેમનો પુત્ર થઇ તેમના શત્રુરૂપ એવા અઢાર પાપસ્થાનકની સેવા કેમ કરૂં ? અહાહા ! ' કેટલી બધી મારી ભૂલ છે ? કે મારા પિતાના શત્રુઓને હું માન આપું છું, સંગ કરૂં છું, પણ હવે તેમ નહિ કરતાં મારે તેમનો ત્યાગ કરવો જોઇએ.

હે પ્રભુ ! તું કમળ, હું ભ્રમર, તું ચંદ્ર હું ચકોર, તું સૂર્ય હું સૂર્યવિકાશી કમળ, તું સેવ્ય હું સેવક. તું ધ્યેય હું ધ્યાતા. તું પિતા હું પુત્ર. તું ગુરૂ હું શિષ્ય. તું દેવ હું ઉપાસક. એમ તારી અનન્ય ભક્તિ ક્યારે પ્રાપ્ત થશે ? હે પરમાત્મા ! આ સંસારમાં તારા વિના મારૂં કોઇ સગું નથી; તારા વિના અન્ય કોઈ મિત્ર નથી; તારા વિના અન્ય કોઈ રક્ષક નથી; તારા વિના અન્ય કોઈ સત્યમાર્ગદર્શક નથી; માટે હું તારૂંજ શરણુ ગ્રહણ કરીશ; ને હું તારીજ સેવા કરીશ.

હે પ્રભુ ! તારાં વચનો સત્ય છે, પ્રિય છે ને હિતકર છે. વળી તે મને પ્રમાણભૂત છે. હું તેને ક્યારે ગ્રહણ કરીશ ? આ કેમ આમ નથી કરતો ? એવો વિચાર મને આવશે ત્યારે હું વિચારીશ કે એ કર્માધીન છે. આ કેમ નથી ભણતા ? આ કેમ આવાં કામ કરે છે ? એવા વિચાર આવશે ત્યારે હું તે કર્માધીન છે એમ વિચારી તેની ઉપેક્ષા કરીશ; પણ નિંદા નહિ કરૂં. હું બહારનો ઢોંગ ધારણ કરી ઠાંશીકપણું ધરીશ નહિ. હું શુદ્ધ ભક્ત થઇશ, પણ ખોટો ઠગ થઇશ નહિ. હું શુદ્ધ કર્મ કરીશ

પણ બહારની દેખાદેખીથી સમજ્યા વિના માત્ર નામના ખાતર ને ગાડરીઆ પ્રવાહની માફક ધર્મકરણીને મલીન કરીશ નહિ, હે પ્રભુ ! તારા આશ્રમને કલંક લગાડીશ નહિ. તારી વાણીને નિંદાવીશ નહિ. તારી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરીશ નહિ. તારી સેવાનો અનાદર કરીશ નહિ, ને અશુદ્ધ પ્રરૂપક બની નર્કનો રસ્તો લઇશ નહિ. સ્યાદ્વાદના રહસ્યનું સ્વરૂપ જાણવાનો પ્રયત્ન કરીશ. તારી આશાતના તજવાનો બનતાં લગી ખપ કરીશ. ગચ્છ, પંથ, મત, કે વાડા આદિનો કદાગ્રહ મૂકી શુદ્ધ ધર્મ જાણવા ખપ કરીશ.

શુષ્ક જ્ઞાન, શુષ્ક વૈરાગ્ય, શુષ્ક ક્રિયા, અને શુષ્ક ભક્તિ ધારણ કરીશ નહિ; પણ સમ્યગ જ્ઞાન સહિત ક્રિયા, ભક્તિ અને વૈરાગ્ય ધારણ કરીશ. અધિકારી પરત્વે ક્રિયા કરીશ; અધિકારી જોઈ વર્તીશ, અને અધિકારી થવા પ્રયત્ન કરીશ.

હે પરમાત્મા ! મનુષ્યભાવની દુર્લભતા મને જણાઇ છે, તેની અમૂલ્યતા મને સમજાઇ છે, માટે હું તેને વૃથા ગુમાવીશ નહિ. વૃથા નિંદા, વિકથાદિ કરવામાં વખત ગાળીશ નહિ. આળસ પ્રમાદનો ત્યાગ કરી આત્મજ્ઞાન મેળવીશ. તારી આજ્ઞા મસ્તકે ચડાવી શુદ્ધ સ્વરૂપનો વિચાર કરીશ. અન્ય દેવ, અન્ય ગુરૂ, અન્ય ધર્મના દોષ જોઈ તેની ઉપેક્ષા કરીશ. તમારા માર્ગનો અનુભવ મેળવી અન્યને આપનો માર્ગ પમાડીશ. છેવટે સર્વ જીવ સુખી થાઓ એવી અહોનિશ ઇચ્છા રાખીશ.

સહન કરે છે, ને સામું વેર લેતો નથી, તેને ઉત્તમ ક્ષમાવાન કહેવાય છે. ક્ષમા સાથે ઉત્તમ વિશેષણ લગાડવાનું કારણ એ છે કે તે સમ્યક્જ્ઞાન સહિત હોવી જોઇએ, તે જણાવવા માટે ઉત્તમ શબ્દ વાપરેલો છે. ઉત્તમ ક્ષમા ત્રૈલોકમાં સાર છે. ઉત્તમ ક્ષમા દુર્ગતિના દુઃખો દૂર કરવાવાળી છે. નર્ક તથા તિર્યંચ એ બે અશુભ ગતિમાં ક્ષમાવાન ઉત્પન્ન થતો નથી. એક ક્ષમા ગુણ આવવાથી તેની સાથે બીજા અનેક ગુણ સમુહ ઉદ્ભવે છે, મુનીશ્વરોને તો ક્ષમા અતિ ઉત્કૃષ્ટ પ્રિય છે. ક્ષમાના લાભને જ્ઞાનીજન ચિંતામણી રત્ન સમાન માને છે. ઉત્તમ ક્ષમા મનની ઉજ્વળતા કરે છે. ક્ષમા ગુણ વિના મનની ઉજ્વળતા કદાપિ હોતી નથી. વાંછિત સુખને આપનારજ ક્ષમા છે.

ક્રોધને જીતવાની ભાવના આ પ્રકારે છે:—અન્ય કોઇ પોતાને દુર્વચનાદિ વડે દુઃખી કરે. ગાળદે, ચોર કહે, અન્યાયી, પાપી, દુષ્ટ, નીચ, ચંડાળ, કૃતઘ્ની એવાં અનેક કઠોર વચન કહે ત્યારે જ્ઞાની એમ વિચારે કે મેં એનો અપરાધ કર્યો છે કે નહીં? જો મેં એનો અપરાધ કર્યો છે અથવા રાગ દ્વેષ મોહાધિન થઈ મેં એને દુઃખી કર્યો છે, દુભવ્યો છે, તો હું અપરાધી છું, જો હું અપરાધી છુ તો મને ગાળ દેવી, ધિક્કારવો, નીચ, ચોર, કપટી વિગેરે નામથી બોલાવવો યોગ્ય છે. આ ઉપરાંત દંડ દેવો તે પણ યોગ્ય છે. મારે ગાળ સાંભળીને ગુસ્સો કરવો ઘટીત નથી. અપરાધીને નર્કે જઇને પણ દુઃખનું ફળ ભોગવવું પડે છે, મારા અપરાધથી દુઃખી થઇ તે દુર્વચન કહે

એ અજ્ઞાની બંને સરખા થયા. મારૂં તત્વજ્ઞાનીપણું નકામું છે યથાયોગ્ય ઉદયમાં આવેલું પાપકર્મ તેને કયો વિવેકી આત્મા ક્લેશથી ભોગવશે ? પૂર્વે બાંધેલું ઉદય આવ્યું કર્મ ક્લેશથી ભોગવતાં નવીન કર્મનો બંધ થાય છે, વળી ઉદય આવ્યું કર્મ રોકવા અસમર્થપણું જાણી તે સમભાવથી સહન કરવું યોગ્ય છે. ક્લેશ કરશો તો દુઃખ અનુભવશો. ને નવીન અધિક અશાતા વેદનીય કર્મનો બંધ કરશો. માટે પાપકર્મ ઉદય આવે નિઃશંક થઇ સમભાવથી સહન કરો.

જ્ઞાની આ પ્રકારે વિચારે કે દુષ્ટ માણસ રોષરૂપ અગ્નિને પ્રજ્વલિત કરી મારી સમભાવરૂપ સંપદાને નાશ કરવા ચાહે છે, જો હું આ પ્રસંગે અસાવધાન થઇ ક્ષમા છોડી દઇશ તો ખરેખર સામ્યભાવરૂપ ધર્મ તેમજ અપયશનો નાશ કરનારો થઇશ, તેથી દુષ્ટની સોબતના પ્રસંગમાં સાવધાન રહેવું ઉચિત છે. જ્ઞાની મનુષ્યતો અસહ્ય દુઃખ વેઠતાં છતાં પણ પૂર્વનું બાંધેલું કર્મ નાશ પામતું જોઈ આનંદ પામે છે. કંટક સમાન વચનથી વિંધાઈ હું ક્ષમાને છોડી દઉં તો હું અને ક્રોધી બંને સરખા ગણાયા. જો દુશ્મન અનેક પ્રકારનાં દુર્વચન, માર, પીડા એવા ઉપસર્ગ કરી દુઃખ ન આપત તો, હું પૂર્વે સંચય કરેલા અશુભ કર્મથી કેવી રીતે છુટત ? ઉલટો વૈરીએ તો મારો ઉપકાર કર્યો છે. મેં વિવેકી થઈ જીનાગમના પ્રસાદથી સામ્યભાવનો અભ્યાસ કર્યો, તેની પરીક્ષા કરવાને આ વૈરી રૂપે કર્મ ઉદય આવ્યું છે. જો હું સામ્યભાવ રૂપ મર્યાદામાં નહીં રહેતાં [illegible] યે રોષ

ઉપકાર કર્યો છે, જગતમાં કેટલાક એવા ઉપકારી છે કે પરહિતાર્થે આત્મભોગ આપવાને તત્પર થાય છે. ધન પણ છોડે છે. તો મારે દુર્વચન, બંધનાદિ ઉપસર્ગ સહન કરવામાં શું જાય છે? મને દુર્વચન કહેતાં કહેનારને સુખ થતું હોય તો મને શું ગેરલાભ છે? દુર્જન માણસ ક્રોધ કરી દુર્વચન કહે ત્યારે ધર્મી પુરૂષ એમ વિચારે કે મને દુઃખ દેનાર દુર્જન માણસ પોતાના પુણ્યનો નાશ કરે છે. સામે ક્રોધ નહીં કરતાં આત્મહિત સિદ્ધ થાય છે. જો દુઃખ ઉપજાવનાર પ્રત્યે સામો ક્રોધ કરીશ તો મારૂં આત્મહિત નષ્ટ કરી દુર્ગતિ પામીશ. તે માટે પ્રાણનો નાશ થવા છતાં દુષ્ટ પુરૂષ પ્રત્યે સામો ક્રોધ કરવો યોગ્ય નથી. એજ સત્પુરૂષોની હિતશિક્ષા છે. આત્મહિત માટે ક્ષમા ગ્રહણ કરો.

સજ્જન અને આત્મહિત સ્ત્રી પુરૂષ દુષ્ટ પુરૂષની કરેલી દુર્વચનાદિક પીડા મને થઈ છે તે પુણ્યોદયથી મારી પરીક્ષા માટે આવી છે. હું ઘણા વખતથી વીતરાગનો માર્ગ પામ્યો છું તો હવે ક્રોધાદિક નિમિત્ત પામી સામ્યભાવ રહે છે કે કેમ તેની પરીક્ષા કરૂં. સામ્યભાવ સ્તુતિપાત્ર છે. તેજ કલ્યાણનું કારણ છે. શાસ્ત્રાભ્યાસનું પ્રયોજન સામ્યભાવ છે. છતા તેનો અભ્યાસ કર્યો છતાં આત્મહિતસ્વી પુરૂષ સામ્યભાવ ન આણે તો તેનું ભણેલું વ્યર્થ છે.

દુઃખના સંયોગો ન આવ્યા હોય ત્યાં સુધી તો હરકોઈ ક્ષમા, સત્ય તથા શૌચ ગુણોવાળા જણાય છે, પણ જેમ ચંદન કુહાડે કાપતાં છતાં સામો અપકાર નહીં કરતાં કુહા[illegible] અને સુગંધ

હું ધર્મને અપયશ કરાવનાર થઈ દુર્ગતિને પાત્ર થાઉં. ભગવાન પદ્મનંદી મુનિએ કહ્યું છે કે, મુર્ખ માણુસે બાધા, પીડા, અપમાન, હાસ્ય, દુર્વચન કહેવા ઇત્યાદિ તિરસ્કાર કર્યો છતાં પણ ઉત્તમ પુરૂષોનું મન વિકારી થતું નથી. તેવો શાંત ભાવ આણુવે તેને ક્ષમા કહે છે. તે ક્ષમા મોક્ષ માર્ગમાં પ્રવર્તતા પુરૂષોને પરમ સહાયક છે. વળી વિવેકી આ પ્રમાણે વિચારે કે જો હું રાગ દ્વેષરહિત સામ્ય દ્રષ્ટિવાન ઉજ્વળ બુદ્ધિવાળો હોઉં તો પછી અન્યલોક મને ભલે ખોટો કહે, મારે, તેની કંઈ પરવા નથી, વીતરાગ દશા પામી આત્મ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી યોગ્ય છે. જો મારા પરિણામ દોષવાન છે છતાં કોઇ હિતસ્વી મને ભલો કહે તેથી હું ભલો નહીં થઈ જાઉં. જો મારા પરિણામ દોષરહિત છે છતાં કોઈ વેરબુદ્ધિથી ખોટો કહે તેથી હું ખોટો નહીં થઇ જાઉં. ફળ તો જેવાં કાર્ય કરીશ તેવાંજ પામીશ. જેમ કોઈ કાચને રત્ન કહે અથવા તો રત્નને કાચ કહે તો પણ કિંમત તો રત્નનીજ આવશે, રત્ન કહેવાથી કાચની કિંમત અધિક કોણ આપશે? દુર્જન તો બીજામાં દોષ ન હોય તો પણ દોષ સ્થાપન કરવામાંજ પોતાને સુખ માને છે. તેથી દુર્જન માણુસ મારા અવિદ્યમાન દોષ લોકમાં ઘેરઘેર જનસમુહ આગળ પ્રગટ કરી સુખી થાઓ. તેમજ ધનના અર્થી મારૂં સર્વસ્વ લઇ સુખી થાઓ. પ્રાણુના અર્થી દુશ્મન મારા પ્રાણુ હરીને સુખી થાઓ. સ્થાનના અર્થી સ્થાન લઈને સુખી થાઓ. હું તે સર્વ પ્રત્યે મધ્યસ્થ છું, રાગદ્વેષ રહિત છું, જગતવાસી સર્વ પ્રાણીઓ મારા નિમિત્તે સુખી રહો.

થાય છે, તેથી તે પુદ્‌ગલનો વિકાર છે, તેમજ તે નાશવાન
હું અવિનાશી છું, જ્ઞાન મય છું, અમૂર્તિક છું. મેં અનંત
લમાં અનંતવાર જાતિ, કુળ બળ ધનાદિ પામી છોડયાં છે
હવે કઇ વસ્તુમાં પોતાપણું માનું? ધન, યૌવન ઇંદ્રિયજન્યસ
એ સર્વ નાશવાન છે. ક્ષણભંગુર છે. તેનો ગર્વ કરવો તે સં
પરિભ્રમણનું કારણ છે. આ સંસારમાં સ્વર્ગ લોકના મહા ઋ
વાન દેવતાઓ પણ મરણ કરી એકેંદ્રિયમાં જઇ ઉપજે
તથા કુકડા, શુકર, ચંડાલાદિક પર્યાયને પામે છે, તેમજ ચ
વર્તિ જેવા જે નવનિધિ, ચૌદ રત્નના ધારક તે પણ મર
કરી એક સમયમાં સાતમી નર્કના નારકી થાય છે. બળભ
નારાયણની પ્રભુતા નષ્ટ થઈ ગઇ તો પછી બીજાની
દશા? જેની હજારો દેવતા સેવા કરતા તેનું પુણ્ય ક્ષ
થયે તેમની પાસે એક પણ માણસ પાણી પાનાર
રહ્યું, તો અન્ય પુણ્ય રહિત જીવે શા માટે મદોન્મત્ત થ
જોઇએ? જે ઉત્તમજ્ઞાનમા પ્રધાન પુરૂષો છે, તથા ઉત્તમ
તપશ્ચરણ કરવામાં ઉદ્યમી તથા ઉત્તમ દાતાર છે, જે પોતાના
આત્માને અતિ નીચો માને છે, તેને માર્દવ ધર્મ પ્રગટ થાય છે
મદરહિત વિનય ગુણ સર્વ ધર્મનું મૂળ છે. સમસ્ત જ્ઞાનાદિક
ગુણ વિનય ગુણને લીધે પ્રગટ થાય છે. માટે જ્ઞાન ઇચ્છતા
હોતો વિનયવાન બનો. અભિમાની બની જ્ઞાન મેળવવા ઇચ્છવું
તે આકાશના ફૂલની પેઠે મિથ્યા છે. જો ઉજ્વળ યશ તથા વેર
નાશ કરવા ચાહો તો મદ ત્યાગી નમ્ર (કોમળ) બનો

રૂપ ઉદ્ધત પ્રકરણ્ય પ્રકર નહી, લઘુદ્દણુ. વિવાહાદિક ભા
રેકાર્યમાં ઉદ્ધતાઈથી કોઈનું અપમાન કરે નહીં, ઉદ્ધતાઈથી
લ પણ અભિમાની રાખે નહીં, તેમજ બોલવામાં, ચાલવામાં,
વા બેસવામાં ઉદ્ધતાઇથી વર્તે નહીં. જગતમાં નમ્રતા પુજ્ય
ધન, રૂપ, જ્ઞાન, વિદ્યા, કળા, ચતુરાઇ, બળ, ઉત્તમ કુળ,
પુતા એ સર્વે તેનુંજ પામવું સફળ છે કે જે તે પામીને
ઘુ નમ્ર સ્વભાવી થઇ વર્તે છે. ઉત્તમ પુરૂષ પોતાના મનથી
તાને સર્વથી લઘુ માને છે, કેમકે તે ધનાદિ સર્વ વસ્તુ પર
ય છે. પુણ્યથી પ્રાપ્ત થાય છે, તેથી પરવસ્તુનો ગર્વ વિનયવાન
ા કરે? ન જ કરે. હે ભવ્ય આત્માઓ માર્દવ (વિનય)
ગુને ધર્મનું અંગ જાણી ગ્રહણ કરો, તેની સ્તુતિ કરો, ધ્યાન
ા. આ પ્રકારે માર્દવ ધર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું. હવે આર્જવ ધર્મનું
રૂપ કહે છેઃ—

ઉત્તમ આર્જવ ધર્મ.

આર્જવ એટલે કપટરહિત સરલપણું. આર્જવ એ ધર્મનું
ગ છે. આર્જવનું બીજું નામ સરલતા છે. મન વચન કાયની
ટિલતાને છોડી દેવી તે આર્જવ ધર્મ છે ને પાપનો નાશ કરી
મને આપે છે, માટે કુટિલતા છોડી કર્મ બંધનથી મુક્ત કરવા
ાર્થ એવો આર્જવ ધર્મ તેને ગ્રહણ કરો. કુટિલતા પાપબંધનું
ણ છે તથા લોકમાં પણ તેની નિંદા થાય છે. તે માટે
અહિત ચિંતક પુરૂષોએ સરલ થવું ઘટે ... હૃદયમાં.

ક્તિ નહોતી. એક મનુષ્યપણામાં વચન બોલવા રૂપ શક્તિ પામ્યો છે. એવી પામવી દુર્લભ એવી વાણી પામીને બગાડવી એ ભારે અનર્થ છે. મનુષ્ય પ્રાણીનું અધિકપણું વચનથી જુદુ પડે છે, કેમકે સ્પર્શ, રસ, ઘ્રાણ, ચક્ષુ, શ્રોત એ સર્વ ઇંદ્રિયો ઢોરને પણ હોય છે. તેમજ ખાન પાન તથા ભોગાદિક પુણ્યાનુસાર તિર્યંચને પણ હોય છે. તેમજ અલંકાર વસ્ત્રાદિક વાનર, ઘોડા, ગધેડાં, ઊંટ, બળદ ઇત્યાદિ જાનવરોને પણ તેમના ધણીઓ શોખની ખાતર પહેરાવે છે. સાંભળવાની શક્તિ, ઉત્તર દેવાની શક્તિ, ભણવા ભણાવવાની શક્તિ એ સર્વનું કારણ જે વચન તે એક મનુષ્ય જન્મમાંજ હોય છે જેણે મનુષ્ય જન્મ પામી વચન બગાડયું તેણે સમસ્ત જન્મ બગાડયો મનુષ્ય જન્મના સુ., દુ., કીર્તિ, અપજશ, ધીરજ, પ્રતીતિ, ધન, કર્મ, પ્રીતિ, વેર ઇત્યાદિ જે જે પ્રવૃત્તિ તથા નિવૃત્તિ રૂપ કાર્ય છે તે સર્વ વચનને આધીન છે કેમકે તે વચનથી બને છે જેણે વચન બગાડયું તેણે સર્વ મનુષ્ય વ્યવહાર બગાડયો માટે [illegible] વચન [illegible] બગાડો નહીં. [illegible] કરો

૧ વિદ્યમાન વસ્તુનો નિષેધ કરવો તે પ્રથમ અસત્ય છે. જેમ કોઈ [illegible] મનુષ્ય [illegible] [illegible] છે, કેમકે [illegible] મનુષ્ય [illegible]

દોહરો:
ઈચ્છે જેવું અવરનું, તવ પોતાનું થાય;
ના માનો તો કરી જુઓ, કરતાં તરત જણાય.

ઉત્તમ શૌચ ધર્મ.

શૌચ એટલે પવિત્રતા, ઉજ્વળતા. જે બાહ્યદૃષ્ટિ જો તે દેહની ઉજ્વળતા માટે સ્નાનાદિક કરવું તેનેજ શૌચ છે. દેહ કેવી છે? સમધાતુમય મળ, મૂત્રથી ભરેલી એવી દેહ જળથી શુદ્ધ કેમ થાય? જે જાતેજ અશુદ્ધ હ શુદ્ધ કેમ થાય? ન થાય. જેમ કોલસા સ્વભાવે કાળા છે સાબુ વતી ધોઇએ તો પણ ઉજળા થાય નહિ તેમ, આ મળ, મૂત્ર, હાડ, માંસ, રૂધિર, કફ, શ્લેષ્માદિકથી ભરેલી તે સ્વચ્છ પાણીથી ધોતાં પણ પવિત્ર થાય નહિ તેથી સ્ન માત્ર કર્યાથી પવિત્ર થવાય છે એવી માન્યતા ભૂલભરેલી હવે પવિત્ર કેમ થવાય તેનો ઉપાય કહે છે. શૌચ (પવિત્રત ધર્મ તો આત્માની ઉજ્વળતાથી થાય છે. આત્મા લોભ, હિં એ કરી મલીન થયો છે, તે લોભરૂપ મેલનો નાશ થયે આત્મ પવિત્ર થાય છે. જેનું મન કામ, ક્રોધ, લોભ મત્સરથી મલી છે, તે સ્નાન કરવાથી પવિત્ર ન થાય. ધનની ગૃદ્ધિતા એટલે અતિ લોલુપતા તેનો ત્યાગ કરવાથી શૌચ ધર્મ આત્મામાં પ્રગ થાય છે. પરિગ્રહની મમતા છોડી ઇંદ્રિય ભોગોનો ત્યાગ કરી તપશ્ચર્યાના માર્ગમાં પ્રવર્તન કરવું તે શૌચ ધર્મ છે. બ્રહ્મચર્ય

મન, વચન, કાયની અશુભ પ્રવૃત્તિને રોકવી, વિષયમાં પંચ ઇંદ્રિયોને વશ કરવી, કાબુમાં રાખવી તે સંયમ આ

ભાવાર્થ—પંચ વ્રત ધારવાં, પંચ સમિતિનું પાલન, યનો નિગ્રહ, મન વચન કાયની અશુભ પ્રવૃત્તિ એ ત્રણ ઓનો ત્યાગ, ઇંદ્રિય જય તે સર્વને આગમમાં સંયમ કહેવ સંયમમાં રહેવું દુર્લભ છે. પૂર્વ ભવમાં કરેલાં પાપ અતિ થાય ત્યારે મનુષ્ય જન્મ, ઉત્તમ દેશ, ઉત્તમ કુળ, ઉત્તમ ઇંદ્રિય પૂર્ણતા, નિરોગી શરીર, કષાયની મંદતા, ઉત્તમ પુરૂ સંગત, જીનેંદ્ર આગમનું સેવન, સદ્દગુરૂનો સંયોગ, સમ દર્શનાદિ અનેક દુર્લભ સામગ્રીનું પામવું થાય છે. ત્યારબાદ સં દેહભોગથી વિરક્ત દશા પામે છે, તથા અપ્રત્યાખ્યાનાવરણ ક સના ક્ષયોપશમથી દેશસંયમ કહેતાં સમ્યક્દૃષ્ટિ વિરતિ ગૃહ હોય છે. તથા જેને અપ્રત્યાખ્યાન તથા પ્રત્યાખ્યાન બંને કષાય ક્ષયોપશમ થાય, તો તેને સકલ સંયમ (મુનિવ્રત) હોય છે. માટે સંયમ પામવું અતિ દુર્લભ છે. નરક, તિર્યંચ, દેવ એ ત્ર ગતિમાં સંયમ (વિરતિપણું) પ્રાપ્ત થતું નથી. કોઇક તિર્યંચ દેશ વિરતિપણું પોતાની પર્યાયાનુસાર હોય છે, તથા મનુષ્યપર્યા પામે તોપણ નીચ કુળ, અનાર્ય દેશ, ઇંદ્રિય વિકલ, અજ્ઞાન રોગી, દરિદ્રી, અન્યાયમાર્ગી, વિષયાનુરાગી, તિવ્ર કષાયી, નિંદ કર્મી, મિથ્યા દૃષ્ટિ એ સર્વને સંયમ હોતો નથી, તે માટે સંયમ પામવું મહા દુર્લભ છે. એવું સંયમ પામીને કોઇ મૂર્ખ વિષયા સક્ત થઇ તેને છોડી દે છે. સંયમ બગાડે છે, તેને અનંતકાળ

કષ અતિ મંદ થઇ સમ્યગ્દર્શનરૂપ સૂર્યનો ઉદય થયો હો જેને સંસાર ભોગથી વિરક્તતા ઉત્પન્ન થઇ છે, તે તપ ધર્મ પામી શકે છે. એવું દુર્લભ તપ પામીને કોઈ પાપી વિષયની આકાંક્ષાએ કરી બગાડે છે, તેને અનંતાનંત કાળ સુધી ફરી તપ પ્રાપ્ત થતું નથી. તે માટે મનુષ્યપણું પામીને તત્ત્વ સ્વરૂપ જાણી મન સહિત પાંચે ઇંદ્રિયોને રોકી દેહમમત્વ અને સમસ્ત સંગ ત્યાગી વનમાં જઇ એકાકી ધ્યાનમાં લીન થઇ રહેવું તે તપ છે. પરિગ્રહ પરથી મમત્વ છોડી તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરવો તે તપ છે. પ્રચંડ કામનો નાશ કરવો તે મોટું તપ છે. નગ્ન મુનિલિંગ ધારી શીત, ઉષ્ણ, પવન, વર્ષા, ડાંસ, મચ્છર, માન, નગ્નપરિષહ, ચર, કીડી વિગેરેથી ઉત્પન્ન થતી ઘોર વેદના સહન કરવી તે તપ છે નિર્જન વનમાં, પર્વતની ગિરિ ગુફામાં, ભયંકર પર્વતની કંદરા તથા સિંહ, વાઘ, રીંછ, વરૂ, ચિત્તા, હસ્તીએ કરી વ્યાપ્ત એવા ઘોર વનમાં નિવાસ કરવો તે તપ છે. તથા ક્રૂર વેરી, ચંડાળ, ભીલ, શિકારી મનુષ્ય, તિર્યંચ તથા ક્રૂર વ્યંતરાદિકના કરેલ ઘોર ઉપસર્ગથી ધ્યાનથી ચલાયમાન ન થવું તે તપ છે. ધીર વીરપણું ધારી [illegible] છોડી વેર વિરોધ ત્યાગી [illegible] પરમાત્મ સ્વરૂપમાં લીન થવું તે તપ છે [illegible] કરવું તે તપ છે. [illegible] [illegible] [illegible] પૂર્વક [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] [illegible] કરી,

સંકટમાં આવી પડે છે. દાન દેવાથી વેરી વેર છોડી મિત્ર મિત્ર બને છે, માટે જગતમાં દાન મોટું છે. મોટું ફળ [illegible] વળી બુદ્ધિથી સત્પાત્ર ક્ષેત્રભૂમિમાં [illegible] થાય છે, તે માટે દાન એ જગતમાં ઉત્તમ ધર્મ છે. [illegible] ભાવયુક્ત આપવાથી દાન આપવું ઉત્તમ છે. [illegible] ન કરે કે મેં આ માણસનો ઉપકાર કર્યો છે. [illegible] ઉલટો પાત્રને પોતાનો ઉપકાર [illegible] માને છે. [illegible] [illegible] માણસને પાત્ર વિના કોઈ ઉપકાર કરતાં પાત્ર વિના [illegible] કોઈ પૂછતો નથી. પાત્ર ન હોત તો જગતમાં [illegible] કોણ કરત? તે માટે [illegible] પાત્ર પામવું, તે [illegible]

[illegible]

ભોજનમાંથી જેટલું બને તેટલું દાન કરો. જો અર્ધું ભોજન મળતું હોય તો તેમાંથી એક ગ્રાસ, બે ગ્રાસ દુખીત, બુભુક્ષિત, દીન, દરિદ્રીના માટે દાન કરો.

મિષ્ટ વચન બોલવામાં મોટું પુણ્ય છે, તેથી બીજાનો આદર, સત્કાર, વિનય કરવો, સ્થાન દેવું, કુશળતા પુછવી, એ પણ મોટું પુણ્યનું કારણ છે. તેમજ દુષ્ટ વિકલ્પોનો ત્યાગ કરો, વિકથા કરવાનો ત્યાગ કરો, પાપ પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરો. કષાયનો ત્યાગ કરો. પરના દોષ (સત્ય કે અસત્ય) કદિ પણ ન કહો, તથા અન્યાયનું ધન લેવાનો દૂરથી ત્યાગ કરો. હે જ્ઞાનીજનો? તમે પોતાનું હિત ચ્હાતા હો તો દુઃખી જનોને દાન કરો, તથા સમ્યક્દર્શન જ્ઞાનાદિ ગુણના ધારવાવાળા ગુણી જનનો મહાન્ વિનય સન્માન કરો. સર્વ જીવો પર કરૂણા કરો. મિથ્યા દર્શનનો ત્યાગ કરો. રાગદ્વેષ મોહના ધારક કુદેવ, આરંભ પરિગ્રહના ધારક કુગુરૂ તથા રાગદ્વેષ હિંસાદિ [illegible] ધર્મ એ ત્રણેની વંદના, સ્તવના, પ્રશંસા ન કરો. ક્રોધ, માન, માયા, લોભનો નિગ્રહ કરવામાં ઉદ્યમ [illegible] કરો. કઠોરતા ભરેલું [illegible] અવિનય વચન, ગાળ, અપમાન [illegible] વચન, અભિમાનની વચન ઇત્યાદિ કોઈ પણ નહિ. કોઈ પણ પ્રાણીને દુઃખ ઉપજાવનાર, [illegible] કરનાર, ધર્મને નષ્ટ કરનાર [illegible] વચન બોલવાનો ત્યાગ કરો. આ પ્રમાણે વચન ધર્મનું સ્વરૂપ કહ્યું.